

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

58. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2011/07

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: **Két téma: az Europeana és a Wikipédia**

Cikkek

KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Europeana Libraries – egy új európai projekt	283
TÓSZEGI Zsuzsanna: Közösségi tudásmegosztás és online grafittik – gyakran ismételt kérdések a tízéves Wikipédiáról	290
MÜLLER Zsuzsanna: A Wikipédia tartalmi megbízhatóságának kérdése	300

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

SEAMAN, David: Bölcsészek információs igényeinek megismerése egy intézményi repozitórium tervezésekor (Ref.: Drótos László)	308
CASWELL, Jerry V. – WYNSTRA, John D.: Hatékony kombináció: szimultán körkeresés és könyvtári átjáró (Ref.: Naszádos Edit)	311
JOINT, Nicholas: Áttörést jelenthet-e az e-könyv a könyvtári szolgáltatásban? (Ref.: Dancs Szabolcs)	313
SHELBURNE, Wendy Allen: E-könyvek használata egy amerikai egyetemi könyvtárban (Ref.: Dancs Szabolcs)	315
ROSEMANN, Uwe – BRAMMER, Markus: A dokumentumszolgáltatás alakulása a német könyvtárakban 2003 óta (Ref.: Burmeister Erzsébet)	317
KELSALL, Paula – ONYSZKO, Elizabeth: Könyvtárközi szolgáltatások a Kanadai Nemzeti Könyvtárban és Levéltárban (Ref.: Burmeister Erzsébet)	319
KUMMROW, Eckhard: Twitter, podcast, wiki, blog és társai (Ref.: Burmeister Erzsébet)	320
XU, Fei: Az SFX linkfeloldó bővítési lehetőségei (Ref.: Naszádos Edit)	322

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 58 • 2011/07

Summaries

KOVÁCSNÉ KORENY, Á.: Europeana Libraries – a new European project 283

The European Digital Library, having started in 2008, has been accompanied and supported by a number of projects. These ensure the development of Europeana from the point of both content and technology, as well as allow wide access to European cultural heritage. In January 2011 a new European project was launched which not only provides new content for the portal, but also includes some enhancements which assist its future growth. The main objectives of the project: to bring to Europeana a *large quantity of high-quality* digital records originating from the major *research and academic libraries* of 11 European countries; to create a mechanism which enables *mass indexing and aggregation* of digital content for all European libraries in the future; to establish a European library-domain aggregator service by transforming and further developing TEL; to enhance *full-text searching* capabilities and features for users. The project will make a total of 5,168,453 new digital objects accessible in Europeana. Hungary will be represented by the Library of the Hungarian Parliament in this new European project as content provider.

TÓSZEGI, Zs.: Community knowledge sharing and online graffiti – frequently asked questions about the ten-year-old Wikipedia 290

On its 10th birthday, on January 15, 2011 Wikipedia existed in 270 languages. At this time the English version included cca. 3.5 million, the Hungarian – 186 thousand articles. Wikipedia – as the most frequently used information source of the world – has been in the focus of debates ever since its inception. Some cannot accept that its articles can be written by anyone, while others trust the efficiency of community knowledge sharing.

Some refrain from Wikipedia referring to vicious comments, while others do not attribute great importance to this. All in all, Wikipedia has been growing thanks to the work of voluntary collaborators, and is visited by 440 million users a month who wish to obtain information about a great variety of themes from the pages of this encyclopaedia on the web.

MÜLLER, Zs.: Evaluating the reliability of Wikipedia 300

The appearance of internet has meant radical change in all walks of life, leaving neither librarianship nor information science intact. The number of information sources has grown, along with easier access to information, consequently online information acquisition has become more popular. Due to its numerous advantages, users often look for advice and answers on the web instead of conventional knowledge containers. However, the world of internet is full of dangers. Since there is no control mechanism on the internet, the reliability of online documents is often questioned. Parallel to this, the process of information acquisition has changed; much depends on individual information seeking behaviour, as well as its methods and tools. It has become a goal of strategic significance for the members of any information society to develop a critical approach related to computer literacy. For the current study a specific criteria system was developed which facilitates the assessment of the reliability of Wikipedia. The choice was Wikipedia because of its popularity, its encyclopaedic nature and increasing application in the field of education. This research is expected to help not only Wikipedia users, but will also be a useful aid for both librarians and information professionals, for supporting efficiency in tomorrow's library.

Kovácsné Koreny Ágnes

Europeana Libraries – egy új európai projekt

Az Európai Digitális Könyvtárat 2008-as elindítása óta számos kapcsolódó projekt kíséri, támogatja, ellátja az Europeana tartalmi és informatikai fejlesztését, az európai kulturális örökség mind szélesebb körű hozzáférhetővé tételét. 2011 januárjában egy új európai projekt indult útjára, amely nemcsak új tartalmakat kíván elérhetővé tenni a portál számára, hanem néhány új fejlesztéssel is hozzá kíván járulni a portál jövőbeli növekedéséhez. A projektben hazánkat az Országgyűlési Könyvtár képviseli.*

Előzmények

1. Az Országgyűlési Könyvtár 2010 januárjában az Új Magyarország Fejlesztési Terv támogatásával elindította a *Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT)* elnevezésű projektjét, melynek keretében kétmillió oldalnyi történeti országgyűlési dokumentum, jogforrás, valamint jogi, politikatudományi és történettudományi szakirodalom kerül digitalizálásra, OCR-ezésre, hogy 2011 őszére adatbázisba rendezve, egységes portálfelületen legyen elérhető minden érdeklődő számára. A dokumentumok leválogatását,

állapotfelmérését, az egyes művek szerzői jogi vizsgálatát, a digitalizálás és a teljes munkafolyamat aprólékos megtervezését (2010) követően cikkünk írásának idején a közbeszerzésnyertes *BravoGroup/DocuScan* konzorcium munkája révén már folyik a kétmillió oldal digitalizálása, a metaadatok készítése, az adatbázis-építés, és elkezdődtek a portál kialakításával kapcsolatos munkálatok is. Az Országgyűlési Könyvtár pályázatában vállalta, hogy a DTT projekt keretében előállított, kétmillió oldalnyi digitális objektumot elérhetővé teszi az Europeana számára (1. ábra).

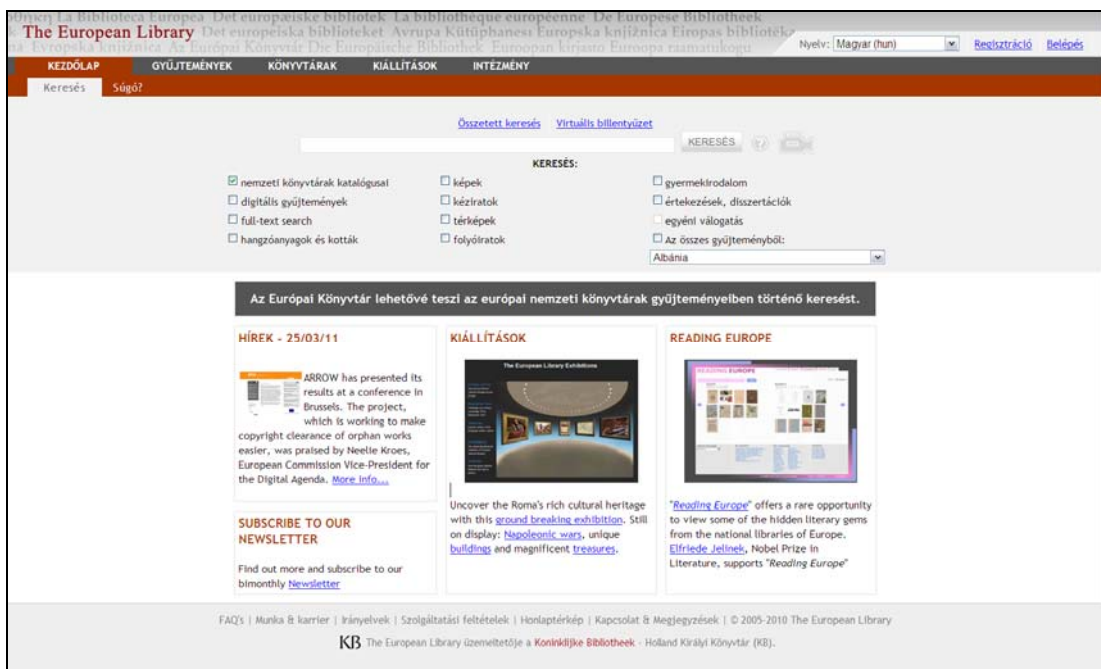

1. ábra A DTT projekt honlapja (<http://www.ogyk.hu/dtt>)

* Készült az IQSYS-OGYK által szervezett Könyvtáros Teadélutánon 2011. március 7-én elhangzott előadás alapján.

2. Az Európai Unió támogatásával 2005-ben indult el a TEL (*The European Library*) nevű szolgáltatás, amely 35 nyelven kínál hozzáférést a kontinens 48 országának nemzeti könyvtári anyagaihoz: bibliográfiai rekordoktól a digitális objektumokig. A szolgáltatás hátterét az *Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája* (*Conference of European National Libraries = CENL*) nyújtja; a projekt központja a *Holland Nemzeti Könyvtárban* (*Koninklijke Bibliotheek, Den Hague*) működik (2. ábra).

3. 2008-ban kezdte el működését az *Európai Digitális Könyvtár*, az *Europeana* prototípusa. A szolgáltatás jelenleg mintegy 15 millió digitális objektumhoz kínál hozzáférést, olyan kulturális kincsekhez, amelyeket Európa mintegy 1500 kulturális intézménye (könyvtárak, levéltárak, múzeumok, audiovizuális archívumok) tesz elérhetővé az egységes felületen keresztül (3. ábra).

2. ábra A TEL nyitóoldala (<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/hu/index.htm>)

3. ábra Az Europeana nyitóoldala (<http://europeana.eu/portal/>)

TEL és Europeana – különbségek és hasonlóságok

A két európai szolgáltatás közti legfőbb különbségeket a 4. ábra szemlélteti.

TEL	Europeana
A nemzeti könyvtárak aggregátora.	Aggregátorok aggregátora.
Elsősorban katalógusokat (bibliográfiai rekordokat) szolgáltat.	Digitális objektumokat szolgáltat.
Partnerei a nemzeti könyvtárak.	Partnerei: könyvtárak, múzeumok, levéltárak, nemzeti és doménszintű portálok.
Fő célcsoport: bölcsészettudományok és társadalomtudományok kutatói.	Fő célcsoport: <i>Mária, a tanár; Péter a tinédzser, Olaf, a muzeológus, William a kulturális turista stb.</i> , azaz minden (bármely) európai.

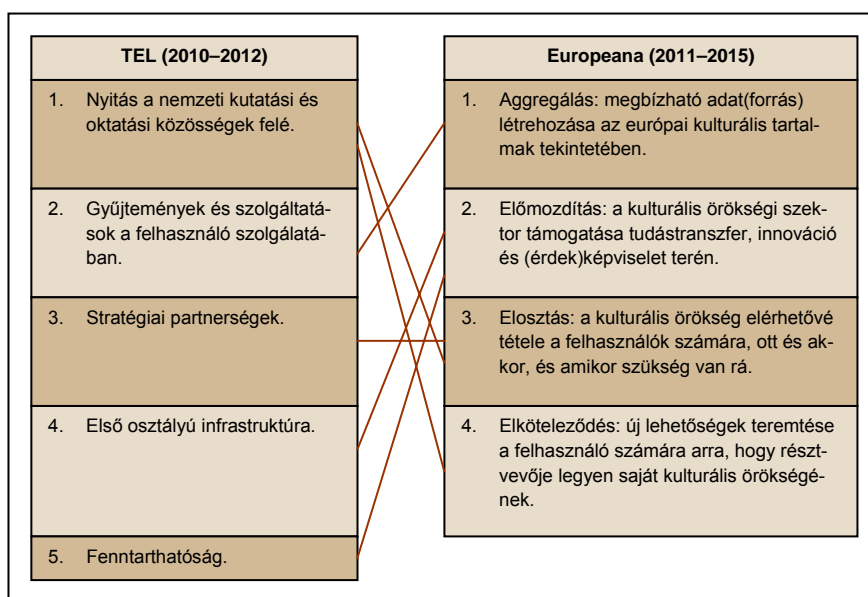
4. ábra TEL és Europeana – különbségek

Mindezek ellenére – talán nem utolsósorban annak (is) köszönhetően, hogy mindkét szolgáltatás projektirodája a Holland Nemzeti Könyvtárban működik – számos hasonló elképzeléssel, célkitűzéssel találkozunk, ha megvizsgáljuk a két szolgáltatás rövid távú stratégiai elképzeléseit, prioritásait (5. ábra).

Mindezekre – köztük az Országgyűlési Könyvtár vállalására is – kínál megoldást az *Europeana Libraries* projekt.

Europeana Libraries – alapinformációk

Név:	Europeana Libraries. Aggregating digital content from Europe's libraries (Digitális tartalmak aggregálása Európa könyvtáraiból)
A projekt kezdete:	2011. január 1.
Időtartam:	24 hónap
Támogató:	Az Európai Bizottság CIP-ICT-PSP-BPN programja.
Támogatás:	ca. 3 millió euró (az összköltségvetés 80%-a)
Koordinátor:	Koninklijke Bibliotheek, Den Hague
Konzorcium:	24 intézmény, köztük Európa legfontosabb szak- és egyetemi könyvtárai, valamint az európai szakkönyvtárak két szervezete: a LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) és a CERL (Consortium of European Research Libraries)

5. ábra A TEL és az Europeana stratégiai prioritásai

A projekt főbb célkitűzései:

- Európa 11 országának legfontosabb szak- és egyetemi könyvtáraiból származó, nagy mennyiségű, magas minőségű digitális rekord elérhetővé tétele az Europeanan keresztül.
- Olyan mechanizmusok kiépítése, amelyek a jövőben minden európai könyvtár számára megkönnyítik a digitális tartalmak tömeges indexálását és aggregálását.
- Egy európai szintű könyvtári doménaggregátor létrehozása a TEL átalakításával, továbbfejlesztésével.
- Minden eddiginél magasabb szintű teljes szövegű keresés lehetővé tétele a felhasználók számára.

A projekt összesen 5 168 453 új digitális objektumot tesz elérhetővé 2012 végére az Europeana számára a következő tudományterületeken: nemzeti történelem és kultúra; utazások, felfedezések; európai kulturális kincsek; európai történelem és kultúra; tudománytörténet, orvostudomány; a modern digitális Európa megteremtése; művészettörténet; irodalom; Európa kulturális fővárosai. Számszerűsítve: 3 319 045 oldal; 598 130 könyv és szakdolgozat; 368 000 cikk; 848 078 kép; 1200 film és rövid videó, valamint 34 000 vegyes tartalmú dokumentum válik elérhetővé az érdeklődők számára.

Néhány példa az aggregálandó tartalomra:

- A Google Books által az *Oxford University Library Services*, az *Universiteit Gent* és a *Bayerischen Staatsbibliothek* számára digitalizált monográfiák.
- 80 ezer kép, köztük jelentős orvostudományi és természettudományi fotók az *Uppsala Universiteit* felajánlásában.
- 200 db, 1-1 órás videó, köztük 10 Nobel-díjas beszélgetése az *Universitaet Wien* felajánlásában.
- A *Liber DART-Europe* portálján feldolgozott 50 ezer rekord: PhD-dolgozatok, disszertációk Európa 19 országából.
- 270 ezer tudományos cikk a *Lunds Universitet* révén.
- 1015 régi autogram, festmény, grafika, 207 régi fénykép, 117 régi térkép (1497-től), kb. 3000 levél a *Tartu Unikool*-ból.

A projekt végrehajtása

Az Europeana Libraries projekt végrehajtása hat munkacsomag keretében történik (6. ábra):

6. ábra Munkacsomagok

1) WP1 – Projektmenedzsment, koordináció, monitoring

A munkacsomag koordinációját az Egyesült Királyságbeli *MDR Partners* és a Holland Nemzeti Könyvtár látja el. E munkacsomagba tartozik feladatként a projekt teljes koordinációja; a feladatok szerződés szerinti végrehajtásának biztosítása; a projektmenedzsment és a döntéshozatali mechanizmus ellenőrzése; egy csoportwebhely működtetése, projekttalálkozók szervezése; jelentések készítése az Európai Bizottság számára; a pénzügyek kezelése; a szerzői jogi szabályok betartatása; valamint a minőségbiztosítás. Lényegében annak megoldása, hogy a 2012-re vállaltak megvalósuljanak, vagyis a szakkönyvtárak digitális gyűjteményei elérhetőek legyenek az Europeanában; rendelkezésre álljanak a teljes szövegű keresés feltételei; készen álljon az európai szintű könyvtári aggregátor infrastruktúrája, rendszere, folyamatai és üzleti modellje.

2) WP2 – A könyvtári környezet modellezése

A munkacsomag koordinátora a *University College London*, résztvevői a *CERL*, az *Europeana*, a *Universiteit Leuven*, a *Holland Nemzeti Könyvtár*, valamint a *LIBER*. Fő célja annak elősegítése, hogy a TEL valóban „A” könyvtári aggregátorává válhasson az Europeanának. A munka első szakaszában egy kutatás keretében összegzik az előző, az *Europeana* kőré szerveződött projektek tapasztalatait; feltérképezik és megvizsgálják a projekt által érintetteket (stakeholders), majd azt modellezzik, hogy hogyan tudja egy könyvtári aggregátor a leghatékonyabban segíteni a könyvtárak érdekeit.

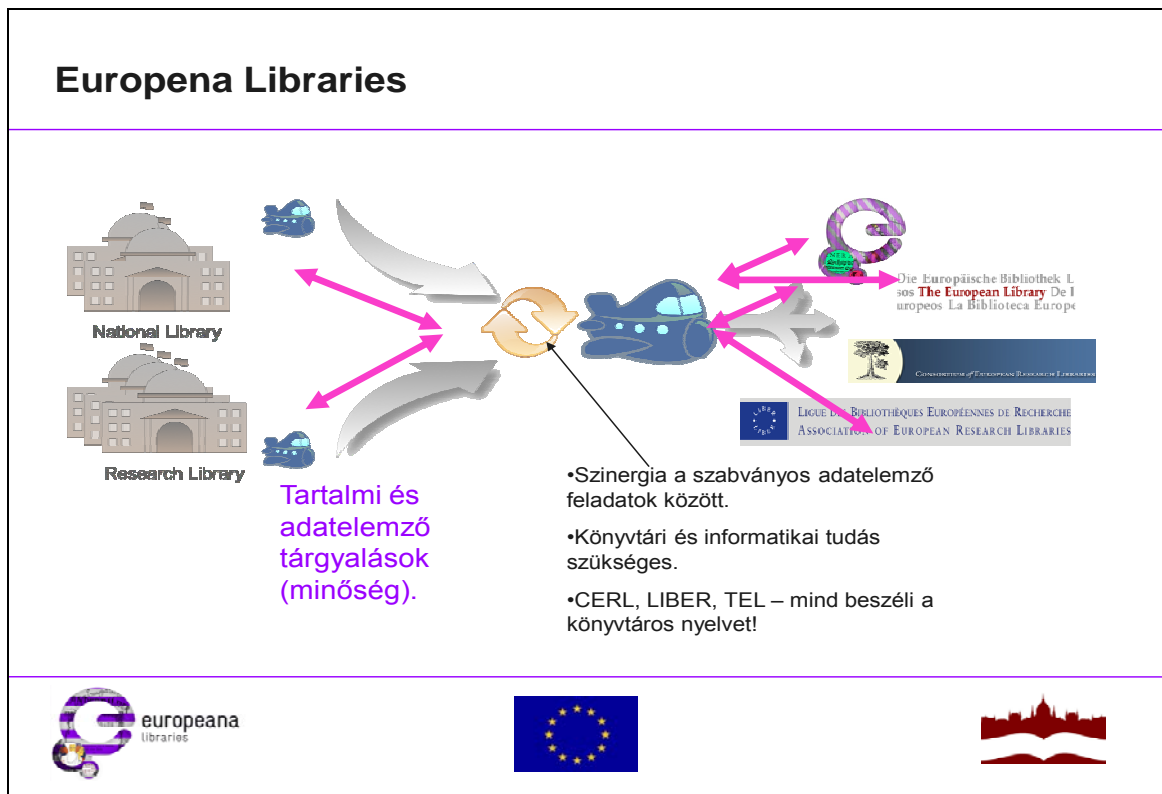
A következő szakaszban költség- és költséghatékony-ság-elemzés történik, majd ennek alapján egy tervezési folyamat indul el: készül egy hatékony üzleti és hálózatépítési terv, amely a kidolgozandó modell fenntarthatóságát hivatott biztosítani; megvizsgálják a projekt során felmerülő szerzői jogok kérdéseket; s készül egy fenntarthatósági terv, amely érinti a TEL és az Europeana fenntarthatóságának problematikáját is.

3) WP3 – Szakkönyvtári tartalmak aratása az Europeana számára

A harmadik munkacsomag a projekt lelke: ennek során történik meg az 5 millió oldalnyi digitális tartalom aggregálása és elérhetővé tétele az Europeanában. A munka koordinátora a TEL iroda, résztvevője pedig valamennyi tartalomszolgáltató konzorciumi tag. Az egyes feladatok, mérföldkövek tervezését, a metaadatok aratásának ütemezését a tartalomszolgáltatókkal való egyeztetéseket követően egy ún. *Aggregation Steering Group* irányítja. A szakértői csoport rendszeres workshopokkal segíti a könyvtárak szakembereinek munkáját: felkészítik őket arra, hogy metarekordjaikat a kívánt minőségűvé alakíthassák, megismertetik őket az aratás fogalmával és folyamatával, s aktívan

segítik a metarekordok Europeana-ba való betöltését.

Az Europeana aggregátori kézikönyve (Aggregators Handbook) szerint „Egy aggregátor az Europeana vonatkozásában egy olyan szervezet, amely metaadatokat gyűjt tartalomszolgáltatók egy csoportjától, s azokat továbbítja az Europeanának. Az aggregátorok összegyűjtik az egyes intézmények anyagait, szabványosítják a fájlformátumot és a metaadatokat, s ez utóbbit, annak szabályai és meghatározott munkafolyamatai szerint elérhetővé teszik az Európai Digitális Könyvtár számára. Az aggregátorok segítik továbbá a tartalomszolgáltatókat az adminisztráció, a működés és a képzés területén.” Az Europeana Libraries projekt célkitűzése szerint az európai szintű könyvtári aggregátor a TEL szolgáltatás lesz. A projekt célja olyan rendszerek és folyamatok kialakítása, amelyek képesek nagy tömegű digitalizált anyagok (szövegek, képek, mozgóképek és hangok) betöltésére és indexálására. Az eredmény egy *hatékony és hathatós könyvtári szintű aggregátorszolgáltatás* lesz az Europeana számára. Működését a 7. ábra szemlélteti.

7. ábra A projekt által kidolgozandó aggregálási modell

A modell szerint a TEL mint könyvtári domén, közvetlen tárgyalásokat folytat a tartalomszolgáltató könyvtárakkal a digitális gyűjtemény tartalmát és a metarekordok minőségét, valamint az aratás ütemezését illetően. A könyvtáraknak nem kell olyan – nem könyvtári, hanem tisztán informatikai – szakértelemmel és technológiai felkészültséggel rendelkezniük, mint korábban: csak jó minőségű metarekordokat kell előállítaniuk, tetszőleges formátumban, szabvánnyal, a többi – a szinergia megteremtése – a TEL feladata. A TEL végzi el mindazokat az adatelemzési és szabványosítási folyamatokat, amelyek révén a tartalomszolgáltatók metarekordjai befogadhatóvá válnak az Europeana számára.

Amint a kétéves projekt során létrejön ez a könyvtári aggregátor, azonnal képes lesz arra, hogy az összes európai könyvtár digitális gyűjteményét learassa, beleértve a LIBER és a CERL többi tagkönyvtárát is – több mint 400 szakkönyvtárat Európa több mint 40 országában.

4) WP4 – A TEL aggregátori infrastruktúrájának kiterjesztése

A negyedik munkacsomag feladata, hogy a TEL-t felkészítse egy ilyen típusú és nagyságrendű feladat elvégzésére. A munka koordinátora a portugál *Instituto Superior Técnico* és a Holland Nemzeti Könyvtár. Fő feladatok:

- A TEL mai aggregátori infrastruktúrájának továbbfejlesztése, hogy képes legyen az európai könyvtárak digitális gyűjteményeinek aratására az Europeana számára, lehetővé téve a teljes szövegű keresést is.
- Konszenzusteremtés a digitális tartalmak aratásához használt szabványok alkalmazásában.
- Az európai könyvtári domén képviselője az Europeana hálózatban.

A TEL-ben jelenleg 25 millió oldalnyi dokumentum kereshető teljes szöveggel; ehhez jön hozzá az Europeana Libraries projekt révén bekerülő tartalom. E munkacsomag feladata az is, hogy a teljes szövegű keresést továbbfejlessze, és az Europeana által használt EDM (*Europeana Data Model*) adatstruktúrát alkalmazhatóvá tegye teljes szövegű keresés vonatkozásában is.

5) WP5 – A meglévő könyvtári tartalmak kereshetőségének erősítése

A TEL által koordinált munka fő célja az Európai Digitális Könyvtárban elérhető könyvtári tartalmak kereshetőségének továbbfejlesztése az ESE (*Europeana Semantic Elements*) szabvány továbbfej-

Kovácsné Koreny Á.: Europeana Libraries – egy új ...

lesztése révén. Az új szabvány: EDM = Europeana Data Model. Konkrét feladatok:

- A meglévő (nemzeti könyvtári és ESE-alapú) metaadatok átalakítása EDM formátumúvá (megfeleltetések, kiegészítések).
- Az EDM bevezetésével járó szolgáltatói feladatok meghatározása (mely adatokért felelős a szolgáltató, a TEL, illetve az Europeana).
- Az EDM mint könyvtári domén standard bevezetése, elfogadtatása, promóciója.

6) WP6 – Disszemináció, kommunikáció, promóció

A projektet, végrehajtását és eredményeit bemutató, népszerűsítő kommunikációs tevékenységet az *Europeana Foundation* fogja össze. A kommunikációs munka két fő iránya: belső kommunikáció, kapcsolattartás a konzorciumon belül; külső kommunikáció: az érintettek (stakeholders) és a végfelhasználók irányába. A kommunikációs eszközök egyike, a projekthonlap már el is készült (8. ábra).

8. ábra A projekt honlapja
<http://www.europeana-libraries.eu/>

Eredmények

A projekt elvárt eredményei révén a *The European Library*:

- a nemzeti könyvtárak és a szakkönyvtárak aggregátorává válik;
- továbbra is fog referenzanyagokat szolgáltatni, de jelentősen megnő az általa elérhetővé tett digitális objektumok száma;
- partnerei között a nemzeti könyvtárak mellett megjelennek a szakkönyvtárak;
- fő célcsoportja továbbra is a bölcsészettudományok és társadalomtudományok kutatói lesznek, de könyvtári doménként, az Europeanan keresztül tartalmakat közvetít a széles közönség számára is;

- új digitális eszközöket és szolgáltatásokat kínál a kutatóknak;
- a könyvtárak professzionális megjelenését biztosítja az Európai Információs Térben („A” könyvtári domén).

A projektben való részvétel a Digitalizált Törvényhozási Tudástár és az Országgyűlési Könyvtár számára a következő előnyökkel jár:

- a DTT keretében létrejött 2 millió oldalnyi digitális gyűjtemény elérhetővé válik az Europeanan;
- jelentősen bővül az Europeanan elérhető magyar tartalom aránya;
- költséghatékony megoldás az OGYK számára – a könyvtár lényegében az új projekt révén teljesíti vállalását;
- tapasztalatszerzés, tanulási folyamat a könyvtár valamennyi munkatársa számára;
- erősíti az Országgyűlési Könyvtár nemzetközi kapcsolatait, újakat katalizál;
- hozzájárul az OGYK, a hazai könyvtárügy, és lényegében az egész ország nemzetközi promóciójához.

Aki pedig a legjobban jár, az a *felhasználó*, akinek mindegy, hogy a neki szükséges információt, ada-

tot, dokumentumot stb. ki, mikor, hogyan digitalizálta. Számára az a fontos, hogy ahhoz ott és akkor férjen hozzá, ahol és amikor ő szeretné. Ezt próbálja segíteni az Europeana Libraries projekt.

További információ:

- Europeana Libraries projekt-honlap: <http://www.europeana-libraries.eu/>
- A projektben részt vevő intézmények: <http://www.europeana-libraries.eu/project-partners>
- Munkacsomagok: <http://www.europeana-libraries.eu/workplan>
- Sajtóközlemény a projekt indulásáról (2011. február 3.)

Beérkezett: 2011. V. 24-én.

Kovácsné Koreny Ágnes
az Országgyűlési Könyvtár
Főigazgatói Titkárságának
osztályvezetője.
E-mail: koreny.agnes@ogyk.hu

A kezelőfelületek jövője

Peter Purgathofer, a Bécsi Műszaki Egyetem professzora évek óta foglalkozik a felhasználói kezelőfelületekkel, azok fejlesztési irányvonaláival.

„A jövőben a kezelőfelületek sokban különbözni fognak a mai megoldásoktól. Ez alól kivételnek számítanak majd számítógépeink beviteli eszközei, ezek minden bizonnyal ugyanolyanok lesznek, mint napjainkban, hiszen a szakemberek nem szeretnek változtatni a nyerő csapatokon. A többi eszköz kezelőfelületei viszont radikálisan különbözni fognak a ma megszokottaktól. A táblagépek esetében már most is eltérnek az interakciós formák a PC-knél megszokottaktól. Mindez azért is érdekes, mert lassan végbemegy az a folyamat, amikor a számítógép minden területen megjelenik, legyen szó kenyérpírtókról, hűtőszekrényekről vagy hátizsákokról. Emiatt pedig új interakciós formák jelennek majd meg.”

„Az eszközzel való közvetlen beszédirányítást hosszú ideig még nagyon nehéz lesz megvalósítani, ennek ellenére zárt hálózatoknál, például a tematikusan korlátozott információs rendszerekben megjelenhetnek majd a beszélgetésre képes megoldások. Attól azonban, hogy egy számítógéppel ugyanúgy beszélgethessünk, mint egy emberrel, még nagyon messze vagyunk.” – nyilatkozta Peter Purgathofer.

„Az érintőképernyők magukkal hozták az interakció egy új formáját. Miközben a számítógépek asztalain a dokumentumok, a mappák és a lomtár volt a meghatározó, addig az okostelefonokon és a tábla PC-ken lehetővé vált az egy vagy több ujjal való érintéssel megvalósuló irányítás.”

Az osztrák professzor úgy véli, a fejlesztőknek a munkájuk során a jövőbeli felhasználók igényeit kellene szem előtt tartaniuk. Ki kellene találniuk, hogy mit akarnak majd az emberek pár év múlva és mire lesz akkor szükségük. A korszerű interfészekhez azonban szükség van jó grafikai teljesítményre, vagyis megfelelő hardverekre. (Természetesen nem szabad megfeledezni a megfelelő szoftverekről sem.) Éppen ezért a játékok úttörők lehetnek és megnyithatják az utat az új, forradalmi megoldások előtt. A gondolattal való irányításra ugyan történtek kísérletek, de nem szabad elfelejteni, hogy az emberek néha nagyon gyorsan változtatják a gondolataikat. Az egyik pillanatban még a munkájukra összpontosítanak, utána körbenéznek vagy megpróbálnak váltani, más dologgal foglalkozni. Ettől azonban a mai gondolatirányításos kísérleti rendszerek még nagyon messze vannak.

S hogy mi lenne a tökéletes kezelőfelület? Purgathofer szerint az, amivel a felhasználó mindig azt csinálhatná, amihez kedve van.

/SG.hu Hírlevél, 2011. június 21., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

Tószegi Zsuzsanna

Közösségi tudásmegosztás és online grafittik – gyakran ismételt kérdések a tízéves Wikipédiáról

A Wikipédia a közösségi internet – más néven web 2.0 – egyik legnagyobb sikere. A tizedik születésnapját ünneplő, a felhasználók által készített webes enciklopédia mellett és ellen számos érvet lehet felsorakoztatni, de ahhoz kétség nem fér, hogy rövid időn belül a világ legkeresettebb tájékoztató forrásává vált.

Mióta létezik a Wikipédia?

Tíz éve, 2001. január 15-én indult, azóta folyamatosan működik.

Hogyan határozza meg önmagát a Wikipédia?

„A Wikipédia egy többnyelvű, nyílt tartalmú, nyílt közösség által fejlesztett webes enciklopédia. A Wikipédiát a *Wikimédia Alapítvány* üzemelteti [...], szerkesztését pedig önkéntes közösség végzi”.¹

Milyen céllal hozták létre?

A Wikipédiát szerkesztő önkéntesek, a *wikipédisták* álma a világ minden tudásának összegyűjtése és megosztása.

Mit jelent a „wiki”?

A wiki-nek több jelentése van: egyrészt csoportos munkavégzést támogató hipertext rendszer, másrészt online épülő, egyszerű adatbázis, illetve az adatbázis-építés módszere, de akár úgy is tekinthetünk rá, mint a közösségépítés színterére.

A számítógépes wikirendszer működési elve: egy online elérhető szerverre a weben keresztül állományok tölthetők föl; a feltöltött állományokat több felhasználó módosíthatja (úgyszintén webes felületen), és a módosítások gyakorlatilag azonnal láthatóvá válnak az interneten.

Van olyan wiki, amelyik jogosultsághoz köti a szerkesztést (mint például a *Portland Pattern Repository*), és van olyan, amelynek tartalmát bárki szerkesztheti, módosíthatja (mint például a Wikipédiát). Mindegyik wikihez tartozik egy, a szerkesztést és a formázást meghatározó leíró nyelv.

A wikirendszer a honolului repülőtér termináljai között közlekedő WikiWiki buszról kapta a nevét. (A wikiwiki hawaii nyelven gyorsat, függet jelent.)² A Wikipédia szóösszetétel második tagja az „enciklopédia” szóból származik.

Ki „találta fel” a Wikit?

A wikirendszer elvét *Ward Cunningham* dolgozta ki az 1990-es években. A Wikipédiát *Jimmy Wales* és *Larry Sanger* alapította 2001-ben.

Vannak más wikirendszerek is?

Igen, nagyon sok wikialapú rendszer található az interneten, és feltehetően még több a vállalati-intézményi intranetekben. *Don Tapscott* és *Anthony D. Williams* így ír erről „Wikinómia: Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés” című könyvében: „Az öntevékeny tartalomgyártás és az interneten elérhető információk átalakulása alapjaiban forgatja fel a világháló működéséről alkotott képet és az erre épülő üzleti modelleket. Az új internetes közösséget újfajta motiváció mozgatja: egyszerűen szeretik azt, amit tesznek. Szeretik közzétenni azt, amit tudnak, látnak, gondolnak. Így jött létre a Wikipédia is, a számítógép előtt ülő emberek tudásából felépített enciklopédia, amely napjaink egyik legnagyobb információtárává vált. A Wikipédia az angol economics (közgazdaságtan) szóval összefonódva egyben virtuális keresztapja is lett az új folyamatokat leíró és elemző «gazdaságtannak», a Wikinomicsnak, magyarul a Wikinómiának.”³

Melyik volt az első online wiki?

A WikiWikiWeb elnevezést a *Ward Cunningham* által kialakított első wikirendszer, a *Portland Pattern Repository* viseli. A WikiWikiWeb-

oldalt szoftverfejlesztők tartják fenn; a szakmai tartalom csak jelszóval férhető hozzá.⁴

Hány nyelven létezik Wikipédia?

Tizedik születésnapján, 2011. január 15-én 270 nyelven létezett Wikipédia.

Az egyes nyelvek wikipédiái jelentős mértékben különböznek; nemcsak méretükben, de tematikájukban, szócikkeik színvonalában szintén eltérnek egymástól.

Hány szócikket tartalmaz?

A nyelvi változatok a szócikkek számát illetően sem egyformák: angol nyelven mintegy 3,5 millió, magyar nyelven 184 ezer szócikk érhető el. A német Wikipédiában 1,2 millió, a franciában 1 millió szócikk található; utánuk a lengyel, az olasz, a japán és a spanyol következik 770-720 ezer szócikkal.⁵

Kik szerkesztik a Wikipédiát?

Az internet felhasználói közül bárki szerkesztheti az enciklopédia tartalmát – akár regisztráció és bejelentkezés nélkül.

Valóban nem kell regisztráció sem az új szócikkek létrehozásához, sem a meglévők módosításához?

Azonosítás nélkül is bárki létrehozhat új szócikkeket, és nem kell regisztrálni ahhoz sem, hogy valaki átírjon már létező szöveget. Természetesen – akár saját néven, akár álnéven – lehet regisztrálni.

Mennyire népszerű a Wikipédia?

Tíz év leforgása alatt az online enciklopédia a világ ötödik legnézettebb weboldalává nőtte ki magát. A Wikipédiát havonta mintegy 440 millió egyedi látogató keresi föl.⁶

"A Wikipédia sokkal sikeresebb lett annál, mint amit bárki elképzelt, vagy remélt volna. Önálló életre kelt, és hatalmas népszerűségre tett szert" – nyilatkozta *Sue Gardner*, a weboldalt működtető Wikimedia ügyvezetője.⁷

Mióta van magyar nyelvű Wikipédia?

A <http://hu.wikipedia.com/> doménnevet 2001-ben jegyezték be, de ezen az oldalon még nem volt magyar nyelvű tartalom. A ma is folyamatosan működő, gyarapodó magyar Wikipédia a <http://hu.wikipedia.org/> címen 2003. július 8-án indult. Az archívum tanúsága sze-

rint az első magyar szócikk az – akkor ropant népszerű – *Omega* együttesről íródott.⁸

Hányan szerkesztik a magyar Wikipédiát?

A magyar közösséget mintegy 1200 szerkesztő alkotja, de csak 2-300 szerkesztő gyarapítja rendszeresen a magyar Wikipédia állományát. Sokan csatlakoznak újonnan a Wikipédiához; például 2010. január 29-én reggeltől délután 6 óráig 40 új szerkesztő regisztrált a rendszerben. A regisztrációval azonban még senkiből nem lesz hozzászólási, minősítési joggal bíró, „igazi” szerkesztő – ehhez el kell telnie legkevesebb 4 napnak, és le kell tenni 100 szerkesztést a közösségi „asztalra”.

A magyar Wikipédiában a szerkesztők mellett további 250 ember végez rendszeres munkát; közülük 36 adminisztrátor, 6 bürokrata és 190 járőr segíti a szerkesztőket, vigyázza a rendet és – szükség esetén – kigyomlálja a nemkívánatos bejegyzéseket.⁹

Gondolkodnak-e azon, hogy lefordítsák magyarra az angol szócikkeket?

Eleinte nagyon sok cikket angolból fordítottak, de ma már ez nem jellemző. Semmilyen szabály nem tiltja a fordítást, az idegen nyelvű szövegek adaptálását.

A Magyarországra, magyarságra vonatkozó szócikkeket lefordítják más nyelvekre?

Nem jellemző, hogy a magyar vonatkozású szövegeket idegen nyelvekre lefordítsanak – bár ennek semmi akadálya nincs; csakis a szerkesztőkön múlik.

Hogyan ellenőrzik az új bejegyzéseket?

A Wikipédia rendszerét úgy alakították ki, hogy le lehessen keresni az új bejegyzéseket, módosításokat. Olyan hibajavító rendszert dolgoztak ki, amely elfogadható szinten garantálja a hibák javítását, de a jó szándékú felhasználókat nem korlátozza a tartalom bővítésében, javításában.

A wikipédisták közül a járőrök ellenőrzik az új szócikkeket és a módosításokat, illetve törlik az egyértelműen rosszindulatú bejegyzéseket.

Nem túl nehézkes a szerkesztő program használata?

A sajátos jelölések miatt a Wikipédiába valóban nehezebb szócikket írni, mint a hagyo-

mányos szövegszerkesztőkkel. Folyamatosan dolgoznak azon, hogy könnyítsék a bevitelt.

Hogyan lehetséges a folyamatos karbantartás?

A járőrök kevesen vannak, de ha jóval többen lennének, sem tudnák az összes módosítást naponta átolvasva ellenőrizni; éppen ezért kifejlesztettek egy hatékonyan működő rendszert, amely minden bejegyzést, módosítást regisztrál.

Egy adott időszak új bejegyzéseit a „Friss változtatások” oldalon bárki megtekintheti. A szerkesztők figyelőlistákat állíthatnak össze, amelyek segítségével értesülnek az általuk létrehozott szócikkek tartalmának megváltoztatásáról. Ha valaki olyan bejegyzést ír, amellyel a szerző nem ért egyet, a szócikk létrehozójának lehetősége van a bejegyzést módosítani, vagy visszaállítani az eredeti szöveget. Előfordulnak olyan esetek, amikor a szerző és a szövegmódosító vitába keveredik egymással, de az online fórumokon van lehetőség az érvek és ellenérvek kulturált megvitatására. Ha a vita mégis elfajulna, időlegesen le lehet állítani a vitatott szócikk szerkeszthetőségét (1. ábra).

Hogyan gondoskodnak a szócikkek minőségéről?

A tartalmat végső soron a közösség minősíti; miután bárki módosíthatja a szöveget, előbb-utóbb valaki kijavítja a tárgyi tévedéseket.

Bár a szerkesztők többsége laikus, sok kiváló szakember is részt vesz a közösségi tudásépítésben. A szakértők által írt szócikkek bármely tudományos lexikonban megállnák helyüket.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a Wikipédia egyik fontos irányelvét: „A Wikipédia alapvető követelménye a szócikkekkel szemben *nem az igazságtartalom, hanem az ellenőrizhetőség.*” „A szócikkekben csak olyan információ szerepelhet, amelyet hiteles források már publikáltak.”¹⁰ Az esetek túlnyomó többségében a szerkesztők betartják ezt a követelményt, de ha egy tudományos témáról nem a terület szakértője írja a szócikket, az eredmény igencsak kérdéses lesz, vagy lehet. (Erre példaként a magyar „Könyvtártudomány” szócikket lehet felhozni. Jó esetben viszont, mire ez a cikk nyomtatásban megjelenik, az adott szócikket újraírják, kiegészítik.)

The screenshot shows a Wikipedia page with a protection notice. The notice states: "This page is currently protected and can be edited only by administrators." Below the notice, there are two sections: "Why is the page protected?" and "What can I do?". The "Why is the page protected?" section lists two reasons: "Some templates and site interface pages are permanently protected due to visibility. Occasionally, articles are temporarily protected because of editing disputes. Most articles can be edited by anyone." and "The reason for protection can be found in the protection log. If there are no relevant entries in the protection log, the page may have been moved after being protected." The "What can I do?" section lists three actions: "Register for an account if you don't already have one", "Visit the Sandbox to make test edits", and "Check out the Tutorial to learn more about editing". Below these sections, there is a section titled "You can view and copy the source of this page:" followed by the source code for the banner. The source code is as follows:

```
<!-- BANNER ACROSS TOP OF PAGE -->
<div id="mp-topbanner" style="width:100%; background:#f9f9f9; margin:1.2em 0 6px 0; border:1px solid #ddd;"
| style="width:61%; color:#000;" |
<!-- "WELCOME TO WIKIPEDIA" AND ARTICLE COUNT -->
<div style="width:280px; border:none; background:none;"
| style="width:280px; text-align:center; white-space:nowrap; color:#000;" |
<div style="font-size:162%; border:none; margin:0; padding:.1em; color:#000;">Welcome to [[Wikipedia]],</div>
<div style="top:+0.2em; font-size:95%;">the [[free content|free]] [[encyclopedia]] that
[[Wikipedia:Introduction|anyone&nbsp;can&nbsp;edit]].</div>
<div id="articlecount" style="font-size:85%;">[[Special:Statistics|{{NUMBEROFARTICLES}}]] articles in [[English
language|English]]</div>
|>
```

1. ábra Időlegesen nem szerkeszthető oldal fejléce

Hogyan lehet laikusokra bízni egy enciklopédia tartalmának kialakítását, gondozását?

Az internet fejlődése különböző szakaszokra osztható. A XXI. század első évtizedei a virtuális közösségek kialakulásának, a Web 2.0-nak a korszaka, amely soha nem tapasztalt mértékben aktiválja az emberek közlésvágyát.

A wikipédisták szempontjából nem a „megmutatkozás” vágya az elsődleges motiváló erő, hiszen a szócikkek szerzői a legtöbb esetben nem fedik fel kilétüket; de a hasznosság mint pozitív életérzés mindenképpen domináns.

Magától értetődően merül föl a kérdés: hozzáértés, szakértelem nélkül hogyan lehet egy enciklopédiába szócikkeket írni. A válasz: könnyen, hiszen a Wikipédia nem tudományos enciklopédia – bár bőven tartalmaz tudományos tárgyú és igényű szócikkeket.

A közösségi enciklopédia a felhasználók érdeklődését meglehetősen híven tükrözi. Érdekes megnézni az egyes témákat bővebben, alaposabban feldolgozó „portálok” oldalát¹¹ – az itt található tematika az általános enciklopédiákhoz viszonyítva meglehetősen sajátos. A magyar változatban az „Irodalom” tárgyú portálok például a következők: *Csillagok háborúja*, *Harry Potter*, *Írás*, *Középfölde*, *Nyelvek*, *Ókori irodalom*, *Sci-fi*, *Star trek*. Hiba lenne azonban ebből bármilyen messzemenő következtetést levonni: mindez csak annyit jelent, hogy *Tolkien*, *Rowling* és a *sci-fi* rajongói sokkal több információt gyűjtöttek össze a Wikipédiában, mint *Petőfi* vagy *József Attila* lelkes hívei.

A klasszikus (vagy kortárs) irodalom kedvelőin múlik, véghezvisznek-e hasonló bravúrt, mint például a „madarászok”, akik a madarak osztályát teljességre törekedve dolgozzák föl; sok ezer szócikket feltöltve a *Sibley-Ahlquist-féle madárrendszertan* szerint.

Milyen szerkesztési elvek mentén gyarapodik a Wikipédia?

Semmilyen tudatos, átfogó gyarapítási elv nem létezik. A Wikipédia alapfilozófiájából következik, hogy az internethasználók bármilyen témáról írhatnak szócikket – kivéve természetesen a törvénybe ütköző témákat.

Nem ritka az sem, hogy egy szakember vagy egy szakértői csoport következetesen hozzálát egy témakör feldolgozásához, de ez jóval ritkább, mint a spontán, ötletszerű gyarapodás.

A felhasználók érdeklődési körét híven tükrözi, hogy tíz év alatt a Wikipédia nemcsak a világ legnagyobb terjedelmű enciklopédiája, de a popkultúra leggazdagabb információs bázisa is lett.

Milyen szakterületi felosztást alkalmaz a Wikipédia?

A szócikkek rendszerezésében az egyes nyelvi változatok olyannyira eltérnek egymástól, hogy erre a kérdésre csak egy adott nyelvet illetően lehet válaszolni.

A német Wikipédia szakterületi felosztása viszonylag közel áll a megszokott tudományfelosztási rendszerekhez. A magyar változat viszont meglehetősen esetleges szakterületi csoportokba rendezi a tartalmat. A tartalmi felosztás ugyan a klasszikus csoportok megnevezéseit – részben – tartalmazza, de már az egyes tudományterületek elnevezése sok bizonytalanságról árulkodik: a „*Néhány fontos kategória tematikus csoportosításban*” cím alatt például külön „kategória” a *Társadalomtudományok* és a *Bölcsészettudományok*. A *Természettudományok* „kategória” a következő felsorolást tartalmazza: Algebra – Biológia – Csillagászat – Földtudomány – Fizika – Geometria – Kémia – Matematika – Ökológia – Statisztika – Számítástechnika – Zoológia. A „*Könyvtartudomány*” viszont – a „*Levéltártudomány*” és a „*Muzeológia*” társaságában – az „*Alkalmazott tudományok*” alatt találjuk.

A megszokott tudomány-rendszertani felosztás hiánya a cikkíró véleménye szerint két okra vezethető vissza: részben arra, hogy nem hozzáértők végezték a „kategóriák” kialakítását, másrészt viszont arra, hogy az egyes tudományok, szakterületek megközelítőleg sem egyformán vannak a magyar Wikipédiában reprezentálva.

Egyenletes-e az ún. feldolgozási mélység az egyes szakterületeken, témákon belül?

A magyar változatban egyáltalán nem kiegyensúlyozott sem a tudományági eloszlás, sem a feldolgozási szint; az esetlegesség

ezen a téren is tetten érhető. Egyes diszciplínák alaposan, mások kevésbé vannak reprezentálva; minden azon múlik, a szakterület ismerői mekkora energiát fordítanak az enciklopédia gyarapítására.

A Wikipédiát gyarapítók érdeklődési köréből adódik, hogy a szerkesztők sokkal nagyobb figyelmet fordítanak a populáris kultúra körébe tartozó irányzatokra, az itt tevékenykedő személyekre, mint a klasszikus tudományokra és művészetekre.

A könyvtártudomány miként jelenik meg a magyar nyelvű Wikipédiában?

Két, egymástól időben és szemléletben meglehetősen eltérő forrásra támaszkodó, rövid szócikk szól a könyvtártudományról. A szócikk tartalma bőséges kiegészítésre szorul. A „Sallai-Sebestyén”-ből átvett felsorolás, „A könyvtártudomány hagyományos tárgykörei” közül egyedül az „osztályozás” szerepel egy másik szócikkben, de azt a szócikket ellátták a tartalom ellenőrzésére vonatkozó figyelmeztetéssel – nem alaptalanul.

Ki minősül könyvtárosnak a Wikipédia szerkesztői értelmezése szerint?

Úgy látszik, mindenki, aki könyvtárszakot végzett – függetlenül attól, dolgozott-e valaha könyvtárban, vagy sem.

Jelölik-e a kevésbé megbízhatónak talált szócikkeket?

Igen, többféle módon. A leggyakoribb, hogy egy felkiáltójel után ezt a szöveget olvashatjuk: „Ezt a szócikket egy, a témában jártas személynek vagy szakértőnek át kellene olvasnia, ellenőriznie a szövegét, tartalmát...”

A hiányos szócikkeket a Wikipédia „csonknak” nevezi; ezekről külön lista is készül. Tulajdonképpen elfogadott módszer, hogy valaki létrehoz egy csonkot, bízva abban, hogy lesz valaki, aki majd megírja és hivatkozásokkal kiegészíti a szócikk-kezdeményt. A következő felirat figyelmeztet arra, hogy van tennivaló a tartalommal: „*Ez a lap egyelőre **csonk** (erősen hiányos). Segíts te is, hogy igazi szócikk lehessen belőle!*”

Miért nincsenek megváltoztathatatlan szócikkek?

Mert ez ellentmondana a Wikipédia filozófiájának: nincs olyan tökéletes szöveg, amelyen ne lehetne javítani. A wikipédisták szerint a folyamatos bővítés, javítás a minőség legfőbb kritériuma.

Készítenek-e statikus változatokat a szócikkekben?

A „tökéletességet” megközelítő szövegekhez már keveset adnak hozzá; ezek tulajdonképpen azáltal válnak statikussá, hogy szükségtelemmé válik módosításuk. A szócikkek végén megjelenik az utolsó szerkesztés dátuma; önmagában értékmérő, ha a szöveg régóta nem változott.

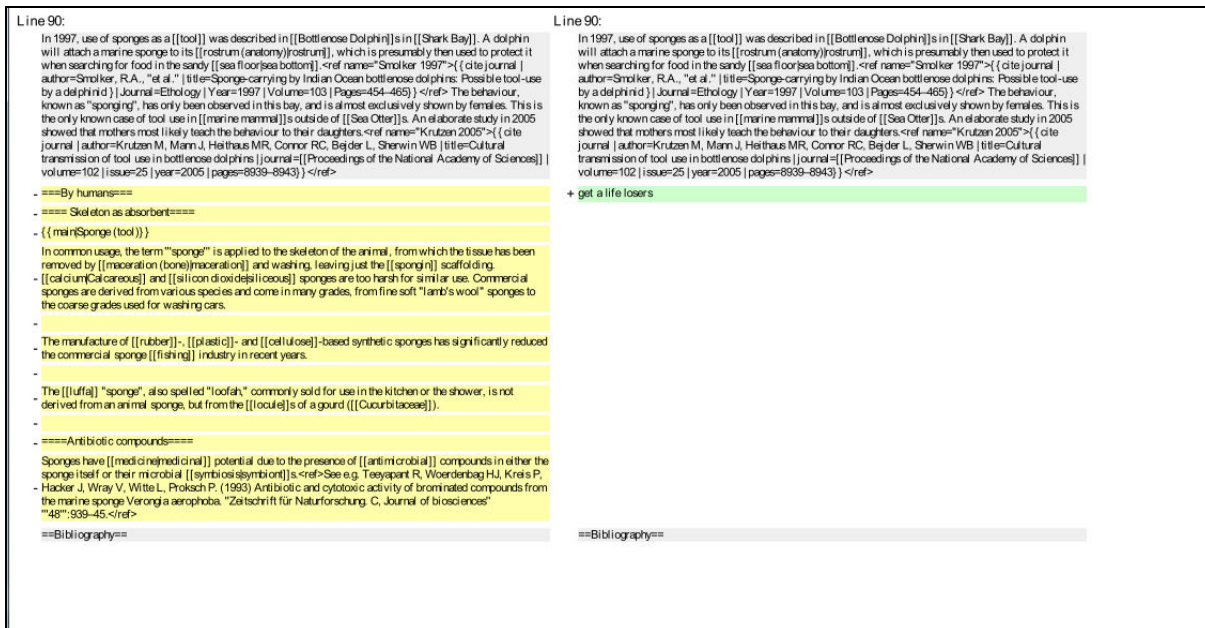
Még egy vonatkozásban beszélhetünk „statikus” szócikkekről: a Wikipédia teljes szövege felhasználható – akár kereskedelmi céllal is. Semmi nem tiltja – sőt, több példa is volt már rá –, hogy fizikai hordozón sokszorosítva: nyomtatott formátumban, CD/DVD lemezen stb. kiadják a Wikipédia állományát.

Előfordul-e a Wikipédián verbális vandalizmus?

Ahogy az élet más területein mind több helyen tapasztalhatni, a Wikipédián szintén sok kárt okoznak azok az emberek, akik érdemi munka helyett azzal szórakoznak, hogy tönkreteszik mások munkáját. A Wikipédia esetében ez úgy nyilvánul meg, hogy illetlen és/vagy buta dolgokat írkálnak bele mások szövegeibe (2. ábra).

A Wikipédia elhatárolódik a másokra nézve sértő, durva vagy trágár stílusú cikkektől, és fenntartja a jogot az ilyen lapok törlésére, vagy – a nem kívánatos módosításokat megelőzendő – lezárására.

Néhány rosszindulatú ember miatt a wikipédisták nem kívánnak a rendszer filozófiáján változtatni: továbbra is az a gyakorlat, hogy regisztráció nélkül bárki feltölthet szócikkeket, módosíthatja a meglévőket. A Wikimédia Alapítvány szerint sokkal célravezetőbb a bizalom talaján állva bátorítani a tudása megosztására kész, tíz- és százezreket, mint néhány tucat kártevő miatt bezárni a kapukat a jóindulatú emberek előtt.

2. ábra Egy sérült oldal

Hogyan védekeznek az „online grafittik” ellen?

A káros „falfirkák” és elkövetőik ellen úgy védekeznek, hogy valamennyi új bejegyzést át- vizsgálják, és végszükség esetén kitiltják a közösségből a notórius kártevőket. A Wikipédián viszonylag egyszerűen el lehet távolítani a rosszindulatú bejegyzéseket: egy művelettel megállapítható a változtatás tartalma, majd visszaállítható a módosítás előtti tartalom.

Az oldalakat lényegében a közösségi kontroll tartja karban; maguk a wikipédisták orvosolják a rosszindulatú és az ellenőrizetlen módosításokat. Végső esetben az adminisztrátorok időlegesen felfüggeszthetik egy oldal külső szerkesztését, de erre ritkán van szükség. Ennél is ritkábban fordul elő, hogy le kell tiltani a szabályok ellen rendszeresen és tudatosan vétő szerkesztő szerkesztési jogát.

Találunk-e az interneten más általános enciklopédiát?

Igen, vannak online hozzáférhető professzionális enciklopédiák, de ezek nem ingyenesek – például a *Britannica Online* kb. 100 USA dollár/év költséggel férhető hozzá. A Microsoft *Encarta* című enciklopédiája viszont – éppen a Wikipédia miatt – 2009 vége táján beszüntette online változatának működését.

Nem értékmérő, csak statisztikai adat: a *Britannica Online* 65 ezer szócikket tartalmaz; az angol Wikipédia 3,5 milliót.

Mit lehet tudni a Wikipédia tartalmának megbízhatóságáról?

Az angol nyelvű változatban a „Reliability of Wikipedia” címszó alatt sokrétűen elemzik azt a kérdést, hogy mennyire megbízható az online enciklopédia tartalma. A szócikkben több felmérésről is olvashatunk, amelyek a *Wikipédia* szócikkeinek minőségét, megbízhatóságát hasonlítja össze.¹²

Az egyik, nagy port fölvert felmérést nem kevésbé tekintélyes folyóirat végeztette el, mint a *Nature*, amely 2005 decemberében 42 tudományos tárgyú cikket, illetve ismert tudósok életrajzát vizsgáltatták meg magasan képzett, tájékozott szakemberekkel az *Encyclopædia Britannica*, illetve a *Wikipédia* állományából. A vizsgálat eredménye alapján alig-alig találtak különbséget a világ legmagasabbra értékelt, illetve az internetes közösség által írt enciklopédiák között. A *Britannica* erőteljesen tiltakozott a megállapítások ellen, de a *Nature* kitarított az álláspontja mellett.

A „Reliability of Wikipedia” szócikk egy egész fejezetet szentel a könyvtárosok véleményének, amelyek közül az *Information Today* cí-

mű, tekintélyes szakfolyóiratnak a Nancy O'Neill-lel, a Santa Monica közkönyvtári rendszer referenzszolgálat vezetőjével készített interjújából való a következő idézet: „a könyvtárosok jól teszik, ha kételkednek a Wikipédiában”, de „el kell ismerni, hogy meghatározások, nevek, témák keresése során jó kiindulópontul szolgál”.¹³

Vannak-e ellenzői a Wikipédiának?

Igen, nagyon sokan. Az angol nyelvű Wikipédián terjedelmes szócikk olvasható „Criticism of Wikipedia” címmel. A szerző alaposan, tárgyilagosan elemzi a Wikipédia tudományos értékének, megbízhatóságának, teljességének és az időről időre felbukkanó vandalizmusnak a kérdéseit.¹⁴

Politikai-ideológiai szempontból milyen platformon áll a Wikipédia?

Az alapfilozófiája szerint semleges álláspontot képvisel, és ezt igyekeznek betartani. Ennek ellenére előfordul, hogy valamilyen – gyakran szélsőséges – politikai-ideológiai irányzat képviselői a Wikipédia „hasábjain” adnak hangot nézeteiknek.

Az enciklopédia működési mechanizmusa alapján az elfogult nézeteket igyekeznek visszaszorítani, de ez nem mindig jár sikerrel. Aki nagyon ragaszkodik az álláspontjához, vissza is tudja állítani az általa írottakat. Sajnálatos tapasztalat, hogy a szélsőségesek jóval aktívabban terjesztik ideológiájukat, mint a mérsékelt álláspont képviselői.

Milyen szerzői jogi szabályok vonatkoznak általában egy szerzői mű interneten való közzétételére?

A szerzői jogi törvény szerint egy szerzői mű interneten való közzététele többszörözésnek minősül, amely cselekmény – védelmi időn belüli – engedélyezése a szerző kizárólagos joga. A védelem alatt álló szerzői művek egy része akkor sem többszörözhető (vagyis tölthető föl az internetre), ha feltüntetik az eredeti forrásmű adatait. A lexikonok, enciklopédiák általában ebbe a körbe tartoznak.

Milyen szerzői jogi szabályok vonatkoznak a Wikipédiában található szócikkekre?

A klasszikus enciklopédiák szokásrendszerével ellentétben, a Wikipédiába feltöltött szövegek és egyes képek a „Creative Commons” *Nevezd meg!* – *Így add tovább!* 3.0 hatálya

alatt állnak. A Creative Commons licencszerződés „lehetővé teszi a mű másolását, terjesztését, bemutatását, előadását, feldolgozását, ugyanakkor előírja a szerző és a forrás megadását, valamint az azonos jogok és feltételek melletti terjesztést.”¹⁵

A Wikipédia tartalmának szerkesztése egyben a licenc feltételeinek elfogadását jelenti: a szerkesztő hozzájárul a mű bármilyen célú felhasználásához, módosításához, átdolgozásához.

Aki újra felhasználja a Wikipédia tartalmát, annak meg kell adnia a forrásként felhasznált szócikk adatait és internetes címét (URL-jét).

A képek egy része más licenc alatt áll; ezért a képek felhasználhatóságát minden esetben ellenőrizni kell.

Az viszont sokszor okoz gondot, hogy a Wikipédia (főként kezdő) szerkesztői nem tartják tiszteletben az általuk forrásként felhasznált szövegek, képek szerzői jogi védelmét, és a szerzői jogosult engedélye nélkül töltenek fel védelem alatt álló szerzői műveket.

Lehet-e felhasznált forrásként hivatkozni a Wikipédiában talált szövegekre?

Lehetni lehet, csak nem feltétlenül ajánlott, alapvetően három okból.¹⁶

Mint tudjuk, a Wikipédiát bárki szerkesztheti, és az új bejegyzések rövid időn belül meg is jelennek a nyilvános felületen. Semmi garancia nincs azonban arra, hogy egy forrásként felhasznált szöveg – akár fél órán belül – meg ne változzék.

A hivatkozások legfontosabb célja az ellenőrizhetőség, visszakereshetőség; szakadatlan változása miatt viszont várható, hogy napok, hónapok múlva a Wikipédiában már más szöveget találni a korábban hivatkozásként megadott internetcímen. A szerkesztők számára létezik egy „Hivatkozások” címszó az enciklopédiában, amely leírja a követendő szabályokat – ezek betartatása azonban nem könnyű.¹⁷

A másik ok, amelynek következtében nem száz százalékgig megbízható forrás a Wikipédia, a külső hivatkozások időnkénti helye-

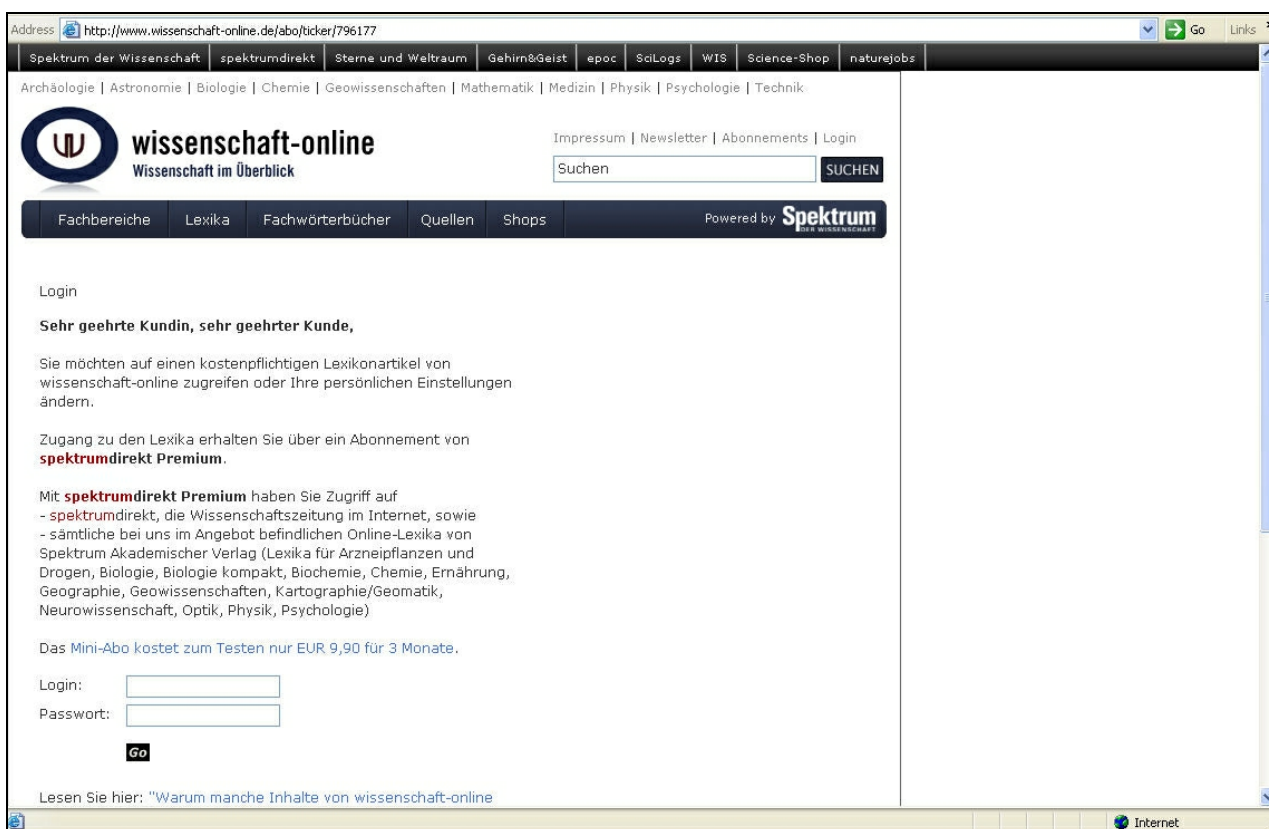
len használata. Az online lexikon alapelvei közé tartozik, hogy lehetőleg több citátum támassza alá a szócikkben foglaltakat. Sajnálatos módon azonban – a folyamatos ellenőrzés dacára – az utalók nem mindig megbízható forrásra mutatnak; emellett olyan hivatkozások is előfordulnak, amelyek látszólag megbízható forrásra hivatkoznak, csak éppen nem vezetnek sehova. Ez utóbbira álljon itt egy példa a „Miért nem nagyszerű a Wikipédia?” c. szócikkből. Idézzünk egy szellemes megállapítást, amelyet korrektnek látszó hivatkozás támaszt alá:

„Egy kritikus megfogalmazása szerint a Wikipédia «az időmilliomosok diktatúrája». ^[2]” A ^[2] hivatkozás a [↑ wissenschaft-online](#) oldalra visz – ha rákattintunk, a Wissenschaft-online nyitó oldalára kerülünk, ahol megtudhatjuk, hogy a szolgáltatás csak díjfizetés ellenében érhető el. Így ez a hivatkozás nem sokat ér... (3. ábra).

A legfontosabb ok, amely miatt a tudományos és szakirodalom – beleértve a felsőoktatást – nem tekint hivatkozható forrásként a Wikipédiára az, hogy az online lexikon legjobb esetben is „másodlagos vagy harmadlagos forrás, így *per definitionem* nem használendő elsődlegesként” – hívja föl a figyelmet a magyar Wikipédia vezetője, *Gervai Péter*.

Változtatott-e a tudásmegosztás és az ismeretterjesztés évszázados rendszerén a Wikipédia szédületes sikere?

Több szempontból sem túlzás az az állítás, hogy a Wikipédia forradalmi változást hozott az ismeretterjesztésben. A Wikipédia az első olyan enciklopédia, amelyet nem hivatásos kiadók által felkért szerzők, hanem az internet – gyakran laikus – felhasználói írnak és szerkesztenek. További különleges sajátossága a szerkesztési mód – beleértve a szerkesztői programot –, amely egyben a közösségi tartalomépítés hatalmas sikere.

3. ábra Fizetős oldalra vezető hivatkozás

Mi a Wikipédia legfőbb értéke?

Az ingyenes, szabad, online elérhetőség mindenképpen az első helyen van. A szerkeszthetőség okán gyorsan gyarapodik az állomány, a szócikkek minősége általában véve folyamatosan javul. Egyre többször fordul elő, hogy csak a Wikipédiában található meg egy adott téma online összefoglalása, sőt, mind gyakrabban itt olvasható a legjobb magyar nyelvű összefoglaló a szóban forgó témában.

Sok fiatal számára ez az első olyan „terep”, ahol nemcsak mások tudásának a megismerésére, de saját tudásának dinamikus megosztására is vállalkozhat. A Wikipédia kellő szakmai irányítás mellett a kreatív tanulás kitűnő színhelyéül is funkcionálhat.

Egyik méltatója, Csepeli György szerint „a Wikipédia mára a kollektív tudományos tartalomfejlesztés globális mozgalmává fejlődött”. „A nagy erőforrások birtokában megszervezett tudományos vállalkozások, mint például az Encyclopedia Britannica vagy a *Magyar Nagylexikon*, felülről lefelé szerkezetű ontológiai rendszerrel és szigorú hierarchiába rendezett szerkesztőgárdával rendelkeznek. Ezzel szemben a Wikipédia összhangban van azzal, ahogyan használói részt vesznek a társadalmi valóság megszerkesztésében.”¹⁸

Mi a Wikipédia legnagyobb hibája?

A felhasználókból szerveződő online közösségi oldalak és a blogoszféra robbanásszerű gyarapodása főként annak köszönhető, hogy azok a társadalmi rétegek, amelyek a korábbi történelmi korszakokban ettől a lehetőségtől el voltak zárva, most élni kívánnak véleménynyilvánítási jogukkal. Magától értetődően ez nemcsak pozitív, de negatív hozadékkal is jár: a Web 2.0 közösségi oldalain sok olyan ember jut „szóhoz”, akinek nincs elfogadható tárgyi vagy (anya)nyelvi tudása, a társadalmi érintkezés alapvető szabályait – tudatosan, vagy műveletlensége okán – áthágja, aki nincs tisztában azzal, mit jelent „az írástudók felelőssége”. A közösségi internet ma még nélkülöz minden erkölcsi szabályt, és ezt sokan kihasználják.

Több mint elgondolkodtató *Nicholas Carr* véleménye, amelyet „The amorality of Web 2.0” című írásában fejt ki. Míg a korai internetre mint az Ígéret Földjére tekintettünk, elég hamar bebizonyosodott, hogy a világháló sem

más, mint a kufárok, pénzcsinálók üzleti világa. Carr az amatőrök kultuszát, a „részvételt” ünneplő Web 2.0-ra sem tekint elragadtatással: szembeállítja a Web 1.0 korszakát reprezentáló Encyclopedia Britannicát a „webkettes” Wikipédiával. Nem kérdőjelezi meg a Wikipédia alapelveinek helyességét, de konkrét példákkal illusztrálja, milyen eredményeket produkál a „kollektív intelligencia”. *Nicholas Carr* nem feltétlenül ért egyet *Dan Gillmor* véleményével, aki a korábbi hallgatóság nevében egyenesen azt állítja: „mi vagyunk a média” –, amely már nem elégszik meg a passzív befogadó szerepével, hanem maga akarja eldönteni, mi a fontos.¹⁹

Tehetünk-e valamit annak érdekében, hogy tudományos és ismeretterjesztő szócikkekkel jelentősen gyarapodjon a magyar Wikipédia?

Igen, nagyon sokat. Miután mindenkinek lehetősége van új szócikkek létrehozatalára, illetve a meglévők javítására – a magyar szakemberek jóval több feladatot vállalhatnak magukra a közösségi enciklopédia bővítésében.

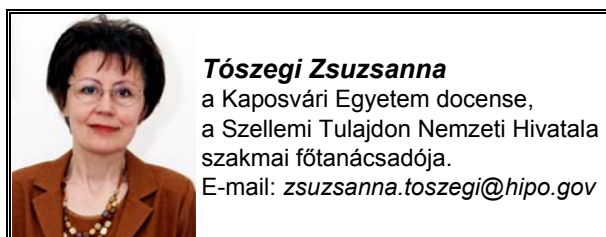
A Wikipédia önkéntes munka nyomán gyarapodik. 2011 az Önkéntesség Európai Éve – sem az Európai Évek programról, sem a 2011-es évről még nincs szócikk a magyar Wikipédia virtuális „hasábjain”...

Irodalom

- 1 Wikipédia. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Wikipédia> [2011. január 30.]
- 2 Wiki. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Wiki> [2011. január 30.]
- 3 TAPSCOTT, Don – WILLIAMS, Anthony D.: Wikinómia: Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés. Budapest, HVG, 2007. p. 7.
- 4 Portland Pattern Repository. http://en.wikipedia.org/wiki/Portland_Pattern_Repository [2011. január 30.]
- 5 List of Wikipedias. 2011. február elejei adatok http://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias#Grand_Total [2011. február 12.]
- 6 Egymilliárd felhasználóra vár a tízéves Wikipedia. http://www.hirado.hu/Hirek/2011/01/13/11/Egymilliard_felhasznalora_var_a_tizeves_Wikipedia.aspx [2011. február 12.]
- 7 Törtetlen a jubiláló Wikipédia népszerűsége. http://www.gyulanet.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4454:toeretlen-a-jubilalo-wikipedia-nepszersege&catid=42:kitekint&Itemid=61 [2011. február 12.]

- ⁸ Magyar Wikipédia. http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Wikip%C3%A9dia [2011. február 12.]
- ⁹ Wikipédia: Rólunk http://hu.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:A_Wikip%C3%A9di%C3%A1r%C3%B3l [2011. február 20.]
- ¹⁰ Wikipédia: Ellenőrizhetőség. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:Ellen%C5%91rizhet%C5%91s%C3%A9g> [2011. március 8.]
- ¹¹ Wikipédia: Portálok <http://hu.wikipedia.org/wiki/Port%C3%A1l:Port%C3%A1lok> [2011. február 12.]
- ¹² Reliability of Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Reliability_of_Wikipedia [2011. február 12.]
- ¹³ "Wikipedia and Britannica: The kid's all right." Searcher ("The Magazine for Database Professionals"), part of Information Today, Inc., March 2006. <http://www.infotoday.com/searcher/mar06/berinstein.shtml>. Retrieved 2007-10-31. – idézi: Reliability of Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Reliability_of_Wikipedia [2011. február 12.]
- ¹⁴ Criticism of Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Criticism_of_Wikipedia [2011. január 30.]
- ¹⁵ Wikipédia:CC-BY-SA-3.0. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:CC-BY-SA-3.0> [2011. február 12.]
- ¹⁶ Wikipédia: Miért nem nagyszerű a Wikipédia? http://hu.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:Mi%C3%A9rt_nem_nagyszer%C5%B1_a_Wikip%C3%A9dia [2011. február 12.]
- ¹⁷ Wikipédia: Hivatkozások. http://hu.wikipedia.org/wiki/Bels%C5%91_hivatkoz%C3%A1s#A_hivatkoz.C3.A1sok_ellen.C5.91rz.C3.A9se [2011. március 8.]
- ¹⁸ CSEPELI György: Wikitudás. = Kritika. 2008. április http://www.kritikaonline.hu/kritika_08aprilis_csepli.html [2011. február 12.]
- ¹⁹ CARR, Nicholas: The amorality of Web 2.0. http://www.routhtype.com/archives/2005/10/the_amorality_o.php [2011. február 12.]

Beérkezett: 2011. III. 10-én.

Videotelefonálni lehet majd a Google böngészőjével

A Google nemrég felvásárolta a *Global IT Solutions (GIPS)* nevű céget, amely kifejezetten az internetes telefon- és videokonferencia-beszélgetésekre specializálta magát. Mivel a WebRTC protokoll jelenleg a GIPS tulajdonában van, így érthető, hogy a konzern érdeklődni kezdett az integrálási lehetőségek után. A technológia nemrég vált nyílt forráskódúvá, így a Google azonnal felhasználta és többek között a Google Mail/Gmailbe is integrálta. A Chrome-ba való integrálása már a következő lépést jelentheti.

Abból, hogy a WebRTC nyílt forráskódú lett, a vállalat szerint nem csak ők, hanem más böngészőfejlesztők, elsősorban a Mozilla és az Opera is profitálhatnak. A lépéssel a cég arra akarja bátorítani a konkurenseit, hogy ők is bátran integrálják termékeikbe a technológiát.

A fejlesztések egyértelműen a Skype egyeduralmának megtörésére irányulnak. A VoIP-szolgáltató felhasználóinak egy jelentős részét elveszíthetné, ha megfelelő ingyenes, böngészőkbe integrált alternatívák bukkannának fel. Mivel egyelőre nem sokat lehet tudni a Microsoft által felvásárolt Skype jövőbeli terveiről, így a Google igyekszik kihasználni ezt az időszakot és megfelelő alternatívát jelentő rendszert kifejleszteni.

/SG.hu Hírlevél, 2011. június 22., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

A Wikipédia tartalmi megbízhatóságának kérdése

Napjainkra az internethasználat elterjedésének, illetve az önálló tanulási folyamatok előtérbe kerülésének hatására az online információforrások az ismeretszerzés legnépszerűbb eszközeivé váltak. A webes technológiának köszönhetően ma már bárki bármit feltölthet a netre csupán néhány kattintással, legyen szó egy professzor tudományos munkájáról vagy egy középiskolai diák szellemi koholmányáról. Mindennek hatására az értékelés, s az ehhez szükséges kritériumrendszerek kidolgozása minden eddiginél fontosabb elvárássá vált. Erre tekintettel jelen tanulmány egy igen népszerű, dinamikusan fejlődő, s az oktatás területén is egyre gyakrabban használt információforrás, a Wikipédia tartalmi megbízhatóságának mérhetővé tételére próbál megoldást találni.

Elméleti háttér és kutatási célok

Az internet megjelenésével radikális változások következtek be az élet szinte minden területén, különösképp a tudományos életben, a kutatási, oktatási folyamatokban, s így a könyvtár és információtudományban is. A forradalmi technikai előrelépés hatására nemcsak az információhoz való hozzáférés vált egyszerűbbé, de az információforrások száma is nagymértékben megnőtt. Manapság már alig akad olyan szakterület vagy témakör, amelyhez ne találjunk ismereteket a weben, minek eredményeképp egyre kevesebben fordulnak kérdéseikkel, információs igényükkel a hagyományos tudásközpontokhoz, a könyvtárakhoz. Márpedig az internet világa épp oly veszélyes, mint amennyire csábító. Negatív tulajdonságai között említhetjük az ellenőrizetlenséget vagy az anonimitást, amelyek éppen az információval szemben támasztható egyik legfontosabb követelménynek, a megbízhatóságnak a hiányát jelenthetik. Mivel a nyomtatott dokumentumok esetében fennálló kontrollmechanizmusok az interneten nincsenek jelen, online keresés során számos ismeretlen szöveggel találkozhatunk, amelyek sok esetben hiányos, pontatlan, téves információkat tartalmaznak. Mindennek hatására az információforrások megbízhatóságának értékelése napjainkra az ismeretszerzés folyamatának egyik legfontosabb elemévé vált.

A megbízhatóság problémája a nyomtatott dokumentumok világában sem ismeretlen, bár ezek esetében a hangsúly sokkal inkább a megbízhatóság mértékének, semmint létének vizsgálatán van.

Patrick Wilson könyvtáros és filozófus több művében is foglalkozott az információszerzés folyamatainak és tényezőinek vizsgálatával, azon belül is a kognitív autoritással (a 'cognitive authority' angol szakkifejezés a szellemi-intellektuális tekintélyre utal). Alapgondolata szerint az emberek kétféle módon gyarapíthatják tudásukat: saját tapasztalataik révén, és – ami sokkal gyakoribb – a másoktól hallottak, olvasottak alapján [1]. Utóbbi esetben azonban csak azokat az ismereteket szabad figyelembe venni, amelyek szavahihető személytől, megbízható forrásból származnak. Ennek megítélésében pedig a kognitív autoritás vizsgálata, a kognitív autoritás mértékének megállapítása lehet segítségünkre. Mindezek figyelembevételével Wilson az alábbi megbízhatósági kritériumokat állapította meg [1]:

Szerző: egy szöveg/dokumentum megbízhatónak ítéltető, ha szerzője megfelelő végzettséggel, kvalifikációval rendelkezik.

Kiadási adatok: egy szöveg/dokumentum megítélését nagymértékben befolyásolhatják annak kiadási adatai, azaz megbízhatónak tartható, ha az például egy tudományos szakfolyóiratban jelent meg, vagy egy elismert, színvonalas kiadó jelentette meg.

Dokumentumtípus: meghatározó szempont lehet egy szöveg/dokumentum megbízhatóságában maga a dokumentumtípus is, mint az megfigyelhető az enciklopédiák és szótárak esetében. Egy enciklopédia-szócikk ugyanis szerzője ismerete nélkül is megbízhatónak minősül.

Tartalom: a Wilson megfogalmazásában „intrinsic plausibility”-nek nevezett tényező (amit magyarul talán „belülről fakadó valószínűségnek” fordíthat-

nók) arra vonatkozik, hogy egy szövegnek/dokumentumnak csupán egy esélye van arra, hogy felkeltse az olvasó figyelmét. Azaz: egy szöveg/dokumentum olvasását csak akkor folytatjuk, ha az érdekesnek és – ami fontosabb – megbízhatónak tűnik.

Mivel a nyomtatott dokumentumok megjelenését lektorálási és szerkesztési folyamatok előzik meg, így azok további, több kritériummal való vizsgálata nem indokolt. Felmerül azonban a kérdés: mi a helyzet azokkal a szövegekkel, információforrásokkal, amelyek vizsgálatánál ezek a tényezők nem állnak a rendelkezésünkre? Az internetes források esetében ugyanis számtalanszor tapasztalhatjuk, hogy nemcsak a kiadó vagy az adott szöveg forrása, de még a szerző sem ismeretes.

Ennek a problémának a jelentőségét a kutatók hamar felismerték és számos tanulmány született ebben a témakörben már korábban is; *Soo Young Rieh* és *Nicholas J. Belkin* doktoranduszok és szakemberek ismeretszerzési szokásait vizsgálták [2]. Kiderült, hogy a tudományos élet szereplői számára információkeresés során az autoritás és a minőség az elsődleges szempont, amelynek megítélésében a következő kritériumokat használták: a dokumentum forrása, a dokumentum tartalma, formai jellemzők, megjelenés, a dokumentum stílusa, nyelvezete, kurrenség, pontosság, letöltési sebesség. Az egyes tényezők értékelésben betöltött szerepe attól függően változott, hogy milyen típusú kérdésre keresték a választ, azaz a használat következményeitől (pl.: gyógyítás, szórakozás) és az érdeklődés mértékétől.

Bebizonyosodott továbbá, hogy a szakemberek általában több információforrást használnak egy probléma megoldásához, az ismert vagy ismerősök által ajánlott weboldalak pedig elsőbbséget élveznek az online keresések során.

Az említett szerzők két évvel későbbi munkájukban [3] az értékelési kritériumokat már két eltérő szakaszban, az előzetes és az értékelő ítélethezatalt megkülönböztetve vizsgálták (1. táblázat). Előzetes ítélethezatalról akkor beszélhetünk, amikor egy keresőkérdésre kapott találati halmazból a kereső kiválasztja a legmegfelelőbbnek tűnő tételt, míg az értékelő ítélethezatal a kiválasztott tétel konkrét vizsgálatára vonatkozik.

1. táblázat

Az autoritás és az információs minőség megállapítására használt értékelési kritériumok

Előzetes ítélethezatal	Értékelő ítélethezatal
saját tudás	az információ jellemzői (pl.: cím, tartalom)
a forrás jellemzői (pl.: típus)	a forrás jellemzői (pl.: típus, grafika)
az információ jellemzői (pl.: cím, tartalom)	saját tudás
szituáció	általános meggyőződés
rangsor	szituáció
általános meggyőződés	rangsor

Ellentétben a minőség és az autoritás megítélésére vonatkozó vizsgálatokkal, *Cool*, *Belkin*, *Frieder* és *Kantor* két eltérő társadalmi csoport relevancia-kritériumait vetették össze [4]. Ahogy az a közös tanulmányukban olvasható, az elsőéves egyetemisták a következő értékelési szempontokat alkalmazzák: téma, tartalom, forma, megjelenés, a szituáció – értve ez alatt például a kereső igényeit vagy a dokumentum felhasználásának célját –, és olyan egyéb tényezők, mint az érdeklődés vagy a hasznosság. Ezzel szemben a relevancia mértékét olyan jellemzők segítségével ítélik meg, mint például a szerző, a tartalom, a nyelvezet vagy a cím.

A középiskolás diákok értékelési szokásaival foglalkozó kutatások érthető módon az előbbiekhöz képest eltérő eredményeket mutatnak. *Walraven*, *Brand-Gruwel* és *Boshuizen* vizsgálatai szerint [5] a diákok átlagosan az ismeretszerzésre fordított idejük 44%-át töltik kereséssel, 31%-át böngészéssel, 16%-át feldolgozással, 9%-át pedig rendszerezéssel, ami eltéréseket mutathat attól függően, hogy ismert vagy kevésbé ismert témában kell kutatniuk. A cím, a találati listában található rövid összefoglalók és a tartalom az értékelési folyamat legmeghatározóbb tényezőiként jelentek meg, bár használatukra ritkán fordítanak kellő időt, kritikai szemléletmódot pedig szinte egyáltalán nem alkalmaznak.

A megbízhatósági kritériumok tanulási gyakorlatban való alkalmazásával kapcsolatban – különös figyelmet szentelve a használók által épített forrás-

sok használatára – *Sundin* és *Francke* svéd kutatók szolgálnak hasznos eredményekkel [6]. Tapasztalataik szerint a tanulók leginkább a szerző és az információforrás alapján döntenek arról, hogy milyen ismereteket vegyenek figyelembe, illetve vessenek el, bár a közösségi weblapok preferálása a hozzáférhetőség jelentőségét is sugallja.

A kutatások által összefoglalt értékelési kritériumok ugyan egytől-egyig fontos eredménynek számítanak, áttekintésük során élesen körvonalazódnak azon hiányosságok, amelyek életre hívták ezt a tanulmányt.

Egyrészt a korábbi eredmények többsége a minőség értékelésére vonatkozik, nem pedig a megbízhatóságára. Kevesen próbálkoztak kifejezetten a megbízhatóság megítélésére alkalmas kritériumok megállapítására, még kevesebben azok rendszerbe foglalásával.

Részben ebből fakad a másik probléma, mégpedig az egyes tényezők pontatlan, illetve sok esetben ellentmondásos használata. Vegyük példának *Rieh* és *Belkin* kutatásait, amelyben az információ minőség és a kognitív autoritás közös kritériumaként került megállapításra többek között a grafika [3], holott annak szerepe a megbízhatóság szempontjából érdektelen. Arról nem is beszélve, hogy a kognitív autoritás – a kurrenség, pontosság stb. mellett – a minőség egyik tényezője, azaz különböző hierarchia szinten vannak. De említhetnék *Cool*, *Belkin*, *Frieder* és *Kantor* közös tanulmányát [4] is, amelyben olyan relevanciakritériumokat sorolnak fel tévesen, mint például a stílus, a forma és a megjelenés.

Ez a fogalmi, értelmezési pontatlanság valamilyen azzal is magyarázható, hogy az eddigi eredmények egyszerűen közvetítik a vizsgálati tapasztalatokat, mellőzve annak ítéletét. A korábbi tanulmányok többsége ugyanis azokat az információkeresési- és értékelési kritériumokat összegezte, amelyeket bizonyos társadalmi csoportok (pl.: doktoranduszok, elsőéves egyetemisták) használnak, nem pedig azokat, amelyek használatra javasolhatók. A harmadik hiányosság így mindenképpen a vizsgálatban résztvevők specifikusságából, s azok eltérő fogalomhasználatából ered.

Mindezek tekintetében jelen tanulmány célja egy adott információforrás megbízhatósági értékelésére alkalmazható kritériumrendszer kidolgozása volt. Választásom a szabad enciklopédiákra, azon

belül is a Wikipédiára esett, lévén az egyik legnépszerűbb, leglátogatottabb online információforrás. Hozzájárult a döntéshez az a tény is, hogy a Wikipédiát egyre gyakrabban használják az oktatás területén, ami – figyelembe véve vitatottságát – számos kérdést vet fel.

Véleményem szerint azáltal, hogy kialakításra kerül egy a Wikipédia megbízhatósági értékelésére szolgáló kritériumrendszer, nemcsak az alkalmazásának helyénvalóságából eredő kérdésekre kaphatunk választ, de a könyvtárosok és információs szakemberek kezébe is hasznos segédeszköz adható.

A vizsgálat módszertana

A kritériumrendszer kidolgozásához mindenekelőtt szükség volt a korábban megállapított kutatási eredmények összegzésére, illetve a wilsoni elvekre alapozott rendszerbe foglalására. Az így megállapított általános tényezők megfelelő kiindulási alapként szolgáltak a specifikus szempontok kialakításához, ami a Wikipédia minőségével, megbízhatóságával kapcsolatban megállapított törvényszerűségek áttekintésével, valamint az adatbázis alapos elemzésével valósult meg. Mindezt egy kétlépcsős vizsgálati folyamat követte, amelyhez a mintát tíz, a történettudomány egy szűk területéről, a görög mostohaanya mitológiából előre kiválasztott szócikk – *Athamas*, *Creusa*, *Hermione*, *Hippolytus*, *Ino*, *Lamia*, *Nephele*, *Phaidra*, *Semele*, *Theano* – szolgáltatta. Értékelésükre elsőként egy elfogadott információforrás, az *Encyclopedia Britannica* [7] megegyező szócikkeivel való összehasonlítás, valamint – korábbi kutatásaim, s a témában írt szakdolgozatom okán – saját megítélés útján került sor. Ezt követte az említett történelmi-életrajzi szócikkek kritériumrendszer alapján történő alapos vizsgálata.

A Wikipédia megbízhatóságának mérésére kidolgozott kritériumrendszer

A Wikipédia 2001-ben angol nyelven kezdte meg működését *Larry Sanger* és *Jimmy Wales* irányítása alatt. Mint azt a műfaji megjelölése – „szabad enciklopédia” – is sugallja, működési és szerkesztési elveit minden korábbinál nagyobb nyitottság és szabadság jellemzi. Szócikkeit bárki szerkesztheti, módosíthatja, vagy törölheti, ha rendelkezik internet-hozzáféréssel. Jogosan merül fel bennünk a kérdés: ugyan ki használ egy ilyen típusú információforrást ismeretszerzés céljából? A válasz meg-

lepő, a statisztikák szerint ugyanis a felhasználók száma napról napra nő. Első pillantásra a Wikipédia egy liberális, sokak szerint anarchikus szervezetnek tűnik, amelyben annak valószínűsége, hogy helyes információt találunk, ugyanakkora, mint annak, hogy nem. A valóságban azonban inkább oligarchiáról beszélhetünk, hiszen koordinálását egy szűk réteg, az adminisztrátorok csoportja végzi [8]. A Wikipédia társadalma két fő csoportra osztható, a szerkesztőkre és az egyszerű használókra. A szerkesztőkön belül megkülönböztethetünk továbbá pozitív és negatív szerkesztéseket – azaz fejlesztést és rombolást – végző tagokat. Előbbiek közül kerülnek ki az *adminisztrátorok*, akik szélesebb jogkörrel rendelkezve felügyelik a tartalmat, biztosítják a minőségi fejlődést. Fontos részét képezi ennek a folyamatnak a helytelen információkért felelős szerkesztők kizárása, amelyről a szerkesztők profiloldalán értesülhet a használó.

Szorosan kapcsolódnak ehhez a szócikkek, illetve a vitalapok elején található, az adott szócikk tartalmáról tájékoztató pozitív és negatív megjegyzések is, mint például a „does not cite any references or sources.”, „its [the article’s] sources remain unclear” vagy a „featured article”. Ezek a *minősítések*, hasonlóan a szerzőkkel kapcsolatos megállapításokhoz, hasznos információnak számítanak az értékelési folyamatban, akárcsak a *vitalapok tartalma, az általuk nyújtott adatok*. Mivel a szócikkek bárki által bármennyi alkalommal módosíthatók, tartalmuk akár másodpercenként is változhat, főként, ha ellentétes gondolatok találkoznak. Az ebből származó illékonyságot, ami komoly félreinformáltsághoz vezethet, a vitalapok használatával lehet a legeredményesebben mérsékelni. Ez az ún. kiegészítő szócikk lehetőséget ad a szerkesztői nézeteltérések megoldására, a vélemények ütköztetésére, az egyes információk megcáfolására, illetve alátámasztására. A vitalapokon lehetőség van a szakirodalom, a háttértudás reprezentálására, egymás meggyőzésére [9]. Előfordulhat az is, hogy épp ezek miatt a vitalap több ismeretet vagy hivatkozást tartalmaz, amiért hasznosabbnak bizonyul, mint maga a szócikk.

A Wikipédia minőségi fejlődéséhez számos egyéb eszköz és folyamat is hozzájárul, a megbízhatóság szempontjából azonban ezek szerepe elhanyagolható, így részletezésük szükségtelen. Fontos azonban megemlíteni két, a Wikipédia szerkesztőinek megítélését befolyásoló törvényszerűséget. Korábbi vizsgálatok alátámasztották, hogy a regisztrált szerkesztők nagyobb részt vállalnak a

tartalom építésében, szerkesztéseik számával pedig legtöbb esetben a szerkesztéseik minősége is javul. Ezáltal a regisztrált tagok gyarapodásával a tartalom minőségében is fejlődés várható [10]. Bebizonyosodott továbbá, hogy a nem regisztrált szerkesztők ugyan bizonyítottan kevesebb részt vállalnak a tartalom építésében, cikkeik minősége ennek dacára nem feltétlenül rosszabb, sőt, valójában igen gyakran fordul elő az ellenkezője [10].

Mindezek figyelembe vételével a Wikipédia megbízhatósági értékelésére alkalmazható kritériumrendszer az alábbiak szerint valósult meg:

- szerző:
  - hírnév, teljesítmény, kvalifikáció,
- a dokumentum tartalma (= intrinsic plausability),
- igazolhatóság:
  - hivatkozások, egyéb bibliográfiai adatok,
- a szócikkek minősítése.

Mint látható, a korábban már részletezett wilsoni szempontok – szerző, dokumentum tartalma – mellett két újabb kritérium vizsgálata is indokolt és javasolt a megbízhatóság vizsgálatában. Igazolhatóság alatt – ahogyan azt a másodlagos tényezők is mutatják – az információk forrására mutató hivatkozás, illetve bármilyen, a szócikk tartalmát igazoló bibliográfiai adat értendő. A szócikkek minősítése, ahogy azt a korábbi fejezet is tárgyalta, olyan adminisztrátorok által kiosztott megjegyzéseket takar, amelyek a tartalom megbízhatóságára utalnak. A kiadási adatok és a dokumentumtípus (a kognitív autoritás másik két eleme) a Wikipédia esetében nem használható, így vizsgálatuk szükségtelen.

A Wikipédia megbízhatósági vizsgálata

Ahogy arról már korábban is szó esett, a kitűzött kutatási cél érdekében elsőként a Wikipédia és az Encyclopedia Britannica megegyező szócikkei kerültek összehasonlításra, nemcsak az egymással, hanem saját ismereteimmel való összevetés útján is. Ezt a kizárólagosan tartalomalapú vizsgálatot a speciális kritériumrendszerrel végzett értékelés követte, amely több részfolyamatból tevődött össze.

Figyelembe véve a kritériumok eltérő jelentőségét, elsőként feltétlenül szükség volt azok súlyozására (2. táblázat), amelyhez a közvetlen becslés módszere bizonyult a legmegfelelőbbnek [11].

2. táblázat

Az értékelés során használt súlyozott kritériumok, illetve azok pontszámai

Elsődleges kritériumok (súlyozás)	Másodlagos kritériumok	Adható pontszámok
Szerző (2)	hírnév, teljesítmény, kvalifikáció	0: negatív 1: semleges 2: adminisztrátor
Tartalom (1)		0: nem megfelelő 1: megfelelő
Igazolhatóság (2)	hivatkozás, egyéb bibliográfiai adatok	0: nem megfelelő 1: megfelelő
A szócikk minősítése (1)		0: negatív 1: semleges 2: kiemelt

Nyilvánvaló, hogy egy adott szócikk minősítése nem lehet olyan meghatározó, mint a szerző(k) személye, teljesítménye, úgy, ahogy a tartalom sem vehető ugyanolyan mértékben figyelembe az értékelés során, mint az igazolhatóság, hiszen előbbi csak bizonyos mértékű hozzáértés alapján ítéltető meg. A keresések nagy részében a kereső rendkívül kevés ismerettel rendelkezik az adott témáról, így az információforrás tartalmát sem tudja megítélni. Épp emiatt maga a tartalom mint kritérium, nem kerülhet beszámításra az összpontszámba, ezzel biztosítva, hogy a keresett téma nem ismerése ne zárhassa ki a kapott információforrás megbízhatóságát. Megítélhetősége esetében azonban természetesen figyelmen kívül sem hagyható, azaz befolyásolhatja a végeredményt.

A súlyozási, s így a pontozási rendszer kialakítását – amellyel a maximális pontok száma kilenc, a megbízhatóság ponthatára pedig öt pontban lett meghatározva – maga az elemzés követte, amelynek során a szerzőség kérdése bizonyult a legösszetettebb problémának.

Miként a Wikipédia szócikkeit számos önkéntes, sok esetben anonim önkéntes szerkeszti, a szerzői autoritás megállapítása rendkívül komplex feladat. Mindenek előtt meg kell határozni azokat a szerkesztőket, akik szerzői funkcióban vizsgálандók. Egyedülálló segédeszköze ennek a „Laptörténet”, amely különböző kategóriákban tartalmazza a szerkesztésekre vonatkozó legfontosabb adatokat. A megbízhatóság szempontjából vizsgálандó in-

formációk a szerkesztők fül alatt érhetők el. A szerkesztések számát és időpontjait tartalmazó adatokhoz alapértelmezetten a szerkesztések száma szerinti csoportosításban jutunk el, bár természetesen egyéb nézetre (pl.: szerkesztők szerinti) is válthatunk. Ennek az adatmennyiségnek mindössze egy szűk része szükséges a vizsgálathoz, ami az információk adatbázis szintű kezelhetőségének (rendezés, szűrés) köszönhetően egyszerűen kinyerhető. Ennek megfelelően a szerzők meghatározásához első lépésben azokat a szerkesztőket kell kizárni, akik a tartalom fejlődéséhez nem járultak hozzá, illetve azokat, akik anonimitásukból adódóan nem értékelhetők. Az így meghatározott három csoport – a robotok, a minor szerkesztéseket végrehajtó tagok és az anonim szerkesztők – mindössze három kattintással kiszűrhető. A robotok automatizált eszközök, azaz kizárólag olyan változtatásokat hajtanak végre, amelyek nem igényelnek emberi beavatkozást. Ebből kifolyólag a szócikkek tartalmát sem befolyásolják. Az ún. minor szerkesztések alatt felületes – például tipográfiai vagy elrendezésbeli – módosítást kell érteni.

Mindezek kizárását követően tehát azokat a szerkesztőket kapjuk meg, akik a szócikkek tényleges tartalmát szerkesztették. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk az így kapott halmazunkat (*A Halmaz*), hamar nyilvánvalóvá válik, hogy további szűkítésekre is lenne igény. A találati listánk számos tagja ugyanis csak elhanyagolható jelentőségű módosítást hajtott végre – mint például egy mondat átfogalmazása vagy egy bekezdés áthelyezése –, ezzel feleslegessé téve a további vizsgálatát. A tartalom szempontjából kevésbé jelentős szerzők kizárása, amellyel egy szűkebb halmazt kapunk (*B Halmaz*), ugyan több időt igényel, mint azok érdemtelen vizsgálata, jelen tanulmányban mindkét vizsgálatra sor kerül, ezzel szemléltetve az esetleges eltéréseket.

Mindezek figyelembevételével a szerkesztők – szerzői funkció tekintetében – két fő kategóriába sorolhatók. Azok a szerkesztők, akik az egyes szócikkek tartalmához nagymértékben hozzájárultak, hosszabb részeket írtak vagy módosítottak, kétséget kizáróan szerzőnek minősülnek. Szintén vizsgálандók azok a tagok, akik többszöri alkalmal szerkesztettek egy adott szócikket, függetlenül attól, hogy jelentőségük sok esetben elhanyagolható. Vegyünk csak például egy olyan szerkesztőt, aki több mint tíz esetben változtatott adott szócikk bizonyos részein, bár csak mondatot vagy mondatrészt módosít. Szerepe egy olyan szer-

kesztőhöz képest, aki ugyan egyszeri alkalommal, de egy tíz soros bekezdést írt, szinte elhanyagolható.

A szerzők meghatározását azok vizsgálata követte, ami a profiloldalak elemzésével, az adminisztrátorok által adott minősítések számbavételével került kivitelezésre.

A többi kritérium értékelése jelentősebb problémák nélkül zajlott.

Eredmények

Az első, tartalom alapján végzett vizsgálat során a Wikipédia-szócikkek összességében megbízhatónak minősültek, hiszen amellett, hogy minden alapvető ismeretet tartalmaztak, számos egyéb, megbízható ismeret is található bennük, gyakran kiegészülve grafikonokkal, táblázatokkal, illusztrációkkal. Elgondolkodtató, hogy az előre kiválasztott szócikkek közül kettőről semmilyen információ sem található a Britannicában, egyről pedig csupán

néhány sor egy másik szócikken belül. Ez persze részben a nyomtatott információforrások terjedelmi korlátoltságával is magyarázható.

A kritériumrendszer alapján történt értékelés során – ahogy azt már korábban is említettem – a szerzőség kérdése bizonyult a legkomplexebb feladatnak. Az összesítő adatok szerint a szócikkek szerzőinek minősülő szerkesztőinek száma 10 és 79 között volt, bár jelentősebb tartalmi változásokat 2-15 szerző végzett. Megítélésük a következő három jellemzővel történt: negatív, semleges és adminisztrátor. Negatív minősítést azok a szerzők kaptak, akik téves, pontatlan vagy hiányos szerkesztéseikkel rontottak a tartalom minőségén. Az adminisztrátori funkció jelenti a legnagyobb mértékű elismerést, mivel ez a cím csak folyamatosan magas színvonalú tevékenység után érdemelhető ki. Az összesítő adatok alapján, legyen szó *A Halmazról* (3. táblázat), illetve *B Halmazról* (4. táblázat), a vizsgált szerzők megítélése során a semlegesség abszolút dominanciája figyelhető meg, azaz csak kivételes esetekben fordul elő adminisztrátori és negatív minősítés.

3. táblázat

A szerzők minősítése (A Halmaz = összes szerző)

Vizsgált szócikkek	Szerzők száma	Szerzők minősítése			Profiloldallal nem rendelkező szerzők száma
		semleges	negatív	adminisztrátor	
Athamas	10	6		2	2
Creusa	21	19			2
Hermione	24	18		1	5
Hippolytus	14	13			1
Ino	20	11	1	1	7
Lamia	79	64	3		12
Nephele	14	9	1	1	3
Phaidra	35	20		2	13
Semele	43	37		1	5
Theano	17	11		1	5

4. táblázat

A szerzők minősítése a jelentős szerkesztéseket végrehajtók vizsgálata alapján (B Halmaz = jelentős módosításokat végrehajtó szerzők)

Vizsgált szó- cikkek	Jelentős módosításokat vég- rehajtó szerzők száma	Szerzők minősítése			Profiloldallal nem rendelkező szerzők száma
		semleges	negatív	adminisztrátor	
Athamas	2	0			2
Creusa	3	2			1
Hermione	4	1		1	2
Hippolytus	3	3			
Ino	5	3			2
Lamia	15	10	3		2
Nephele	4	2			2
Phaidra	5	3		1	1
Semele	15	12			3
Theano	4	2		1	1

Összegzés

Az adatok összesítése alapján elmondható, hogy az első vizsgálat pozitív eredményeivel szemben a kritériumrendszerrel történt értékelés negatív képet mutat, hiszen a tíz szócikkből mindössze három, azaz a minta kevesebb, mint harmada minősíthető

megbízhatónak. Ez leginkább az igazolhatóság és a szócikkek minősítésének eredményeivel magyarázható, ahogy az az 5. táblázatban is látható. Az igazolhatóság csak abban az esetben számított megfelelőnek, ha valamennyi jelentős tartalmi kijelentésre volt hivatkozás.

5. táblázat

A Wikipédia-szócikkek igazolhatóságának és minősítésének értékelése

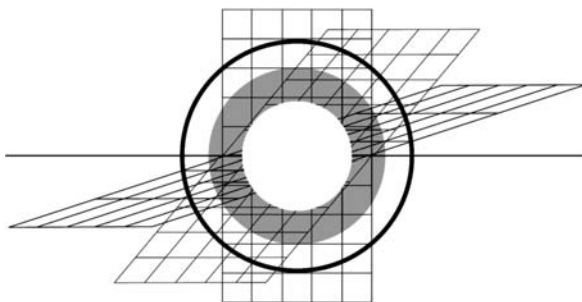
Vizsgált szócikkek	Igazolhatóság	A szócikkek minősítése
Athamas	nem megfelelő	semleges
Creusa	nem megfelelő	negatív
Hermione	nem megfelelő	semleges
Hippolytus	nem megfelelő	negatív
Ino	megfelelő	semleges
Lamia	megfelelő	semleges
Nephele	nem megfelelő	semleges
Phaidra	nem megfelelő	semleges
Semele	megfelelő	semleges
Theano	nem megfelelő	negatív

Mindez persze nem jelentheti a Wikipédia mint információforrás megbízhatatlanságát, hiszen ahhoz számos egyéb tudományterület vizsgálata is szükséges, az elemzendő szócikkek számának növelését nem is említve. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy egy viszonylag lezártan tekinthető történelmi témakör megbízhatatlansága milyen kérdéseket vet fel a még napjainkban is formálódó tudományterületekkel kapcsolatban.

Irodalom

- [1] WILSON, Patrick: Second-hand knowledge: An inquiry into cognitive authority. Greenwood Press, 1983. 210 p. ISBN 0313237638
- [2] RIEH, Soo Young – BELKIN, N. J.: Understanding judgment of information quality and cognitive authority in the WWW. = <http://rieh.people.si.umich.edu/~rieh/papers/asis98.pdf>
- [3] RIEH, Soo Young – BELKIN, Nicholas J.: Interaction on the Web: Scholars' judgment of information quality and cognitive authority. = Proceedings of the ASIS Annual Meeting, 37. köt. 2000. p. 25–38.
- [4] COOL C. – BELKIN, N. J. – FRIEDER, O. – KANTOR, P.: Characteristics of texts affecting relevance judgments. = <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=38D9B43BFE236B0422579C20029EF7D8?doi=10.1.1.93.9372&rep=rep1&type=pdf>
- [5] WALRAVEN, A. – BRAND-GRUWEL, S. – BOSHUIZEN, H. P. A.: How students evaluate sources and information when searching the World Wide Web for information. = http://doc.utwente.nl/60704/1/how_students_evaluate.pdf
- [6] SUNDIN, Olof – FRANCKE, Helena: In search of credibility: Pupils' information practices in learning environments. = Information Research, 14. köt. 4. sz. 2009. <http://informationr.net/ir/14-4/paper418.html>
- [7] The New Encyclopaedia Britannica / eds. Robert P. GWINN, Peter B. NORTON, Philip W. GOETZ. Chicago, Encyclopaedia Britannica, c1989. ISBN 085229493X
- [8] STVILIA, Besiki – TWIDALE, Michael B. – GASSER, Les – SMITH, Linda C.: Information quality work organization in Wikipedia. = Journal of the American Society for Information Science and Technology, 59. köt. 6. sz. 2008. p. 983–1001. <http://citeseer.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=72EBBF1D04B1565BA77B397F6BF5796A?doi=10.1.1.163.5109&rep=rep1&type=pdf>
- [9] STVILIA, Besiki – TWIDALE, Michael B. – GASSER, Les – SMITH, Linda C.: Information quality discussions in Wikipedia. = Knowledge Management: Nurturing culture, innovation, and technology. Proceedings of the 2005 International Conference on Knowledge Management (2005), p. 101–113.
- [10] DENISE, Anthony – SMITH, Sean W. – WILLIAMSON, Tim: The quality of open source production: Zealots and Good Samaritans in the case of Wikipedia. = Technical Report, TR2007-606, Dartmouth College Computer Science, 2007. <http://www.cs.dartmouth.edu/reports/TR2007-606.pdf>
- [11] ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: A Magyarországon alkalmazott könyvtári szoftverek értékelése a többtényezős döntéshozatal módszerével. = TMT, 2003. 3. sz. p. 100–117.

Beérkezett: 2011. III. 30-án.

Bölcsészek információs igényeinek megismerése egy intézményi repozitórium tervezésekor

Az intézményi repozitórium (röviden: IR) egy olyan infrastruktúra, amelynek segítségével a felsőoktatási intézményekben keletkező digitális tartalmak (pl. cikkek, könyvek, adathalmazok, oktatási anyagok, hivatalos dokumentumok) megőrizhetők és megoszthatók. A repozitóriumok gyorsan szaporodnak az egyetemi/akadémiai szférában a világ minden részén; az OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) nyilvántartása szerint 2010 szeptemberében számuk meghaladta az 1650-et. Az IR-eket jellemzően könyvtári és informatikai szakemberek tervezik meg és üzemelik be, és már annyira alapvető eszköznek tartják ezeket, hogy a tapasztalatok szerint – más digitális könyvtári szolgáltatásokkal ellentétben – ritkán kéri ki a tanszékek véleményét, nem mérik fel az oktatók és kutatók sajátos igényeit. Ez is hozzájárulhat ahhoz, hogy lassan töltődnek ezek a digitális archívumok, a célközönségük vonakodik használni őket. Egy 555 egyetemi és főiskolai karra kiterjedő USA-beli és kanadai kutatás [1] szerint csak 9,7%-uk adott már be publikációkat az intézményi repozitóriumba, holott 56,7% tud róla, hogy van ilyen az anyaintézményben. Egy szintén 2009-es másik felmérésben [2] 3025 oktatót kérdeztek meg, akik közül nem sokkal több: mindössze 15% szolgáltatott már anyagot a helyi archívumba. 2004-ben egy 45 repozitóriumot érintő vizsgálat [3] az átlagos dokumentumszámot 1250-ben állapította meg (a medián érték pedig csak 290 volt). Egy jóval kiterjedtebb, összesen 446 IR-t értékelő, 2007-es amerikai felmérés [4] szerint is nagyon kis elemszámúak ezek a gyűjtemények: a pilot- és tesztfázisban levők 80%-a, a már üzemszerűen működőknek az 50%-a ezernél kevesebb digitális dokumentumot tartalmazott. A humán tudományok művelői pedig egyáltalán nem tartoztak a legaktívabb beadók közé.

A kutatók többféle okot is megneveztek a lassú fejlődés lehetséges magyarázatául. Egyrészt a könyvtárosok és informatikusok által az IR-ek

funkcióira használt szakkifejezések értelmét és jelentőségét nehezen értik a tanszéki dolgozók. Másrészt a hangsúly elsősorban az intézményi érdekeken van, amikor a repozitórium hasznosságáról esik szó, nem pedig a tartalmat beadók szempontjain. (Sokan nem is tekintik a kutatási eredményeiket a munkahelyük „tulajdonának”.) Nem szabad továbbá azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy milyen hátrányok (pl. a beadáshoz szükséges idő, copyright-aggodalmak) járnak együtt a kétségtelen előnyökkel (pl. nagyobb szakmai elismertség, önzetlenség), amikor az IR-ek alacsony használatának okait keressük. *Wilson* gyakran hivatkozott, 1981-es tanulmányában [5] kiemelte, hogy az információt kereső személy társadalmi és szakmai környezetét is meg kell vizsgálni, hogy megértsük valóságos igényeit, motivációit és gátló tényezőit. Az intézményi repozitóriumoknál gyakran éppen ezek kapnak kevesebb figyelmet, mert a figyelem középpontja a rendszereken, az alkalmazott szoftveken és szabványokon van, nem pedig az azokat használók munkavégzési és közösségi szokásain. Az utóbbi időben jelennek csak meg olyan publikációk, amelyek a leendő IR-használókkal folytatott interjúk, igényfelmérések eredményeiről számolnak be. Sőt arra is volt már példa, hogy egy alig használt egyetemi repozitóriumot átterveztek úgy, hogy jobban illeszkedjen a tanszéki dolgozók információs szokásaihoz és elvárásaihoz.

A kutatás ismertetése

A jelen cikkben összefoglalt kutatás során a New Hampshire állambeli *Dartmouth College* bölcsészkarának dolgozóit kérdezték meg arról, hogy mit várnak el egy intézményi repozitóriumtól, hogyan viszonyulnak a dokumentumaik felhasználásához, és hogy van-e más olyan modell, amely az IR-nél jobban megfelelne a kutatási és oktatási anyagaik tárolására és megosztására? 2008 szeptembere

és 2009 áprilisa között – az egyetemi könyvtárosok ajánlására – 27 személyt kértek fel, hogy vegyen részt a felmérésben, közülük végül 13-an vállalkoztak erre. Az interjúalanyok a tizennégy tanszékből kilencet képviseltek, és egyaránt voltak köztük fiatal és idősebb oktatók/kutatók. A beszélgetések az IR fogalmának definiálásával és főbb funkcióinak rövid ismertetésével indultak, mert sokan nem voltak tisztában a repozitórium jelentésével. Mind a fogalmakat, mind pedig a feltett kérdéseket előzőleg átnézték egy könyvtár- és információtudományi szakemberrel, hogy egyértelműek és érthetők legyenek.

A megkérdezettek válaszaiból a következő információkat lehetett leszűrni: Többségükben elégedettek az oktatási anyagaik jelenlegi kezelési és terjesztési lehetőségeivel – az egyetemen működő Blackboard tanulmányi rendszert használják ezek tárolására és hosszú távú megőrzésére. Négy oktató emellett saját webhelyet is készített a diákjai számára, és egyikük megjegyezte, hogy nincsen megoldva az ilyen honlapok archiválása az intézményen belül. A Blackboard is több szempontból gondot okoz: egyrészt ez sem igazán alkalmas hosszú távú archívumként; másrészt csak a Dartmouth College diákjai férnek hozzá, külső felhasználók nem; egy tanár pedig azért hagyta abba a használatát, mert nehézkes külső média-tartalmakat integrálni az itt tárolt tananyagokba.

Ami a kutatási anyagok elhelyezését és menedzselését illeti, ezen a téren sokkal nagyobb igény mutatkozott. A 13 interjúalanyból nyolcan az asztali gépükön és a laptopjukon tartják ezeket és tisztában vannak vele, hogy ez messze nem optimális megoldás. Problémát jelent számukra a nagy állományok (pl. zenei anyagok, CAD modellek, videók) elhelyezése; a helyi hálózaton levő tárolószervereket túl lassúnak találják, ráadásul az itt tárolt fájlokhoz a kollégák és a diákok nem férnek hozzá. Egyikük az egyetemi webszerveren levő tárterület méretét is kevesellte; két oktatónak pedig gondot okoz a különböző gépeken elszórt oktatási és kutatási anyagaik koordinálása. Az egyik megkérdezett személy viszont egyáltalán nem terjeszti a tudományos eredményeit digitális formában, mert úgy gondolja, hogy a kinevezéseknél és az előmenetelnél ezeknek csak mellékes szerepük van, elsősorban a nyomtatott publikációk számítanak az ő szakterületén.

Az egyetemi repozitóriummal kapcsolatban sokféle elvárást megfogalmaztak a megkérdezettek. A legnagyobb igény a digitalizálásra mutatkozott: a

bölcsészkaron dolgozóknak még sok „nyersanyag” van papíron, dián, fényképen, magnószalagon és filmen, amit jó lenne digitálisan elérhetővé és kereshetővé tenni egy ilyen intézményi archívumban. Továbbá különféle adatfeldolgozási szolgáltatásokat is szeretnének, például fájlformátumkonverziók, műveletek nagy tömegű képállományokon, videorészletek egyszerű összeválogatása egy tanórához. A következő leggyakoribb igény a tárolóterület volt: nagy adatállományok, hang- és videofelvételek, illetve 3D-s modellek tárolása nehézkes megfelelő infrastruktúra nélkül. Ezenkívül nincs megoldva a tanszéki adminisztráció dokumentumainak biztonságos tárolása és a tananyagok hosszú távú megőrzése sem. A könnyű használat és a depozitálás egyszerűsége szintén általános elvárás volt a leendő IR-rel szemben.

A szellemi tulajdonnal kapcsolatban négyen igényelnének segítséget a copyrightkérdések tisztázásához, és úgy gondolták, hogy az ilyen jellegű szolgáltatás fontos egy sikeres repozitóriumhoz. Ketten szeretnék az *open access* mozgalom keretében közzétenni a publikációikat (egyikőjük pl. a nyomtatott könyve digitális verzióját akarja elhelyezni az egyetemi könyvtárban). Szintén két megkérdezett javasolta, hogy a repozitóriumban tárolt dokumentumoknál legyen lehetőség megjegyzések és címkék hozzáfűzésére, ahogy ez a Facebook vagy a Flickr esetében is van; egyikőjük pedig csoportmunkára és közös szerkesztésre alkalmas felületet is szívesen látna. 11-en adnának be anyagokat az IR-be, de ketten bizonytalanok voltak: egyikőjük úgy gondolta, hogy az ő cikkei már úgymint elérhetőek elektronikusan a folyóiratkiadók adatbázisaiban, másikuk pedig a szellemi tulajdonjog és a megfelelő elismerés elvesztésétől tartott. A tanmenetek beadásával kapcsolatban négyen is jelezték aggályaikat, mert ezekben sok munka van, és gyakran változnak, ezért nem szívesen osztanak meg őket. Volt, aki szerint egy ilyen archívum megkönnyíti a plagizálást és a copyright megkerülését. Többen hangsúlyozták, hogy a szolgáltatásnak biztonságosnak és tartósnak kell lennie; továbbá meg kell hogy maradjon a szerzők kontrollja a beadott dokumentumok fölött. Abban mindannyian egyetértettek, hogy bizonyos anyagokat érdemes volna publikussá tenni, és általában a nyílt hozzáférés mellett vannak, de bizonyos esetekben (pl. publikálás előtti állapotban levő műveknél) fontosnak tartják a hozzáférés korlátozását. A használati statisztikákat hasznosnak gondolnák, de van, aki csak személyes érdeklődésből, míg mások az intézmény megítélésének szempontjából is. Egyikőjük megjegyezte, hogy mivel az

impaktfaktorok használata a humán területeken is elterjedőben van, az IR-ben elhelyezett publikációk letöltési adatai is hasonló mérőszámok lehetnének. Mások ugyanakkor arra figyelmeztettek, hogy a népszerűség nem biztos, hogy megfelelő indikátorra a szakmai színvonalnak.

A megkérdezettek nagy része nem ismer olyan egyéb repozitóriumot, amely a szakterületén fontos lenne. Csak ketten használtak már ilyeneket: egyikük egy tudományos társaság tematikus archívumát, a másikuk pedig egy zenei gyűjteményt. Egy harmadik személy a Facebook és a Flickr oldalain osztja meg az anyagait. Abban a kérdésben, hogy az intézményektől független, tudományágak szerint szerveződő digitális gyűjtemények a hasznosabbak-e vagy pedig az intézményi repozitóriumok, megosztottak a vélemények. Vannak, akik szerint mindkettőnek vannak sajátos előnyei, és többen úgy gondolták, hogy legjobb volna egy olyan helyi rendszert kialakítani, amely amellett, hogy kiszolgálja az egyetemi igényeket, tartalmat tud szolgáltatni a tematikus gyűjteményeknek is. Az is hasznos volna, ha a beadott anyagok könnyen átvihetők lennének egy másik intézménybe, amikor valaki munkahelyet változtat. A különböző IR-ek közös kereshetőségét mindenki fontosnak tartotta, különösen az interdiszciplináris kutatások és az újfajta együttműködések szempontjából. Olyan vélemény is megfogalmazódott, hogy bár a Dartmouth College tanszékein színvonalas oktatói és tudományos munka folyik, az ott dolgozók tudásának és munkájuk eredményeinek bemutatására néha nem jut elég energia, és egy saját repozitórium ezen is segíthetne.

Tanulságok

Bár a művészeti és a bölcsész tudományi tanszékek nem igazán aktív felhasználói a digitális repozitóriumoknak, ez az interjú vizsgálat azt mutatta, hogy eléggé érdekelné őket egy ilyen rendszer, különösen, ha olyan szolgáltatásokat is nyújt, amelyek az ő speciális igényeiket is kielégítik: a régebbi anyagaik digitalizálása, nagy tárhatalom, stabil azonosítók, tudományos és oktatási anyagok összekapcsolhatósága, csoportmunka, közösségi címkézés és kommentálás, hozzáférés szabályozása stb. Szükségét érzik egy robusztus, más rendszerekkel is összekapcsolható központi infrastruktúrának. Ez megerősíti azt a véleményt, amelyet más hasonló vizsgálatoknál is megfogalmaztak már a kutatók: nem elég csak a „felső szintű” funkciókra (pl. adatcsere, közös kereshetőség)

koncentrálni az IR-rendszerek tervezése során, hanem az „alsóbb szintű” szolgáltatások (pl. nyelvi és elemző eszközök) is ugyanolyan fontosak ahhoz, hogy az érintettek elkezdjék ezeket használni. A megkérdezett tanszéki dolgozók meglepően sokféle ilyen speciális igényt fogalmaztak meg ahhoz képest, hogy humán érdeklődésű szakemberekről van szó. Az is látszik az interjúk alapján, hogy hajlandók lennének megosztani az anyagaik egy részét, de a „közjó” nem az elsődleges motiváció számukra egy ilyen rendszer használatánál. Vagyis, amíg a könyvtárosok elsősorban a hozzáférés, a tudományos kommunikáció új eszközeként hirdetik a digitális repozitóriumokat, az egyetemi oktatóknak és kutatóknak inkább a megbízható tárolóhely, a kapcsolódó szolgáltatások és munkájuk népszerűsítése, illetve elismertetése szempontjából érdekesek ezek. Fontos tehát, hogy amikor meg akarjuk nyerni őket az IR támogatójának, akkor számukra érthető fogalmakat és az ő igényeikre vonatkozó érveket használjunk.

A bizalom is lényeges feltétel az IR elfogadtatásánál. Egyrészt az intézménynek elkötelezettnek kell lennie a hosszú távú fenntartásában. Másrészt biztosítani kell a beadók számára a felügyeletet az anyagaik felett, a hozzáférés szabályozását, és kezelni kell a szellemi tulajdonnal kapcsolatos kéréseiket vagy aggodalmaikat. Fontos volna az is, hogy az egyetem határozottan kötelezze el magát a nyílt hozzáférés mellett, értékelje és díjazza a tudományos eredmények megosztását, a digitális publikálást és az intézményeken átnyúló közös munkát.

Hivatkozások

- [1] Primary Research Group: The survey of higher educational faculty: Use of digital repositories and views on open access. Primary Research Group, New York, 2009.
http://www.primaryresearch.com/view_product.php?report_id=167
- [2] SCHONFELD, R. C. – HOUSEWRIGHT, R.: Faculty survey 2009: Key strategic insights for libraries, publishers, and societies. Ithaka, New York, 2010.
<http://www.ithaka.org/ithaka-s-r/research/faculty-surveys-2000-2009/Faculty Study 2009.pdf>
- [3] WARE, M.: Institutional repositories and scholarly publishing. = Learned Publishing, 17. köt. 2. sz. 2004. p. 115–124.
<http://alpsp.publisher.ingentaconnect.com/content/alpsp/lp/2004/00000017/00000002/art00006>
- [4] MARKEY, K. – RIEH, S. Y. – St. JEAN, B. – KIM, J. – YAKEL, E.: Census of institutional repositories in

the United States. MIRACLE Project research findings. CLIR publication, no. 140. Council on Library and Information Resources, Washington, DC, 2007. <http://www.clir.org/pubs/abstract/pub140abst.html>

- [5] WILSON, T. D.: On user studies and information need. = *Journal of Documentation*, 37. köt. 1. sz. 1981. p. 3–15.

<http://emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=37&issue=1&articleid=1649944>

/SEAMAN, David: **Discovering the information needs of humanists when planning an institutional repository.** = *D-Lib Magazine*, 17. köt. 3/4. sz. 2011./

(Drótos László)

Hatékony kombináció: szimultán körkeresés és könyvtári átjáró

A könyvtári átjáró (gateway) feladata, hogy a felhasználót a megfelelő forrásokhoz, a számára releváns irodalomhoz vezesse. Az *Észak-Iowai Egyetemi Könyvtár (University of Northern Iowa = UNI Library)* – ahogy ezt az esettanulmány szerzői, a könyvtár két munkatársa bemutatja – a gateway hatékonyságát a szimultán körkeresés eszközével növelte: a kiválasztott keresőmotor, az *Ex Libris* által forgalmazott MetaLib rugalmassága folytán lehetővé tette, hogy a közös keresést, az ún. föderált vagy párhuzamos, egyidejű vagy osztott keresést a könyvtári átjáróhoz illesszék.

A körkeresést támogató rendszer bevezetésével egy integrált kiindulási pontot kívántak létrehozni, ahonnan a kutató közös interfészen keresztül, az adatbázisok különösebb ismerete nélkül is hatékonyan kereshet az adatbázisok sokaságában. A cél, hogy a honlapról könnyen, a lehető legtakarékosabb áttételen, pár lépésben jusson el a keresőfelület(ek)hez. A MetaLib legfontosabb tulajdonságai, a rugalmasság, a testreszabhatóság és a mélylinkelési (deep linking) képesség révén elérték, hogy a felhasználó – míg korábban az egyes esetekben elhagyta a honlapot – a keresés során jórészt a könyvtár által ellenőrzött webterületen marad.

A MetaLib három fő eleme: a gyorskereső, az adatbázisok betűrendes vagy tematikus kategóriákba sorolt listája, valamint a használó által szabadon csoportosítható adatbázisokban való egyidejű keresés. Mindhárom elem megfelel a könyvtári átjárók szokásos menüsorának, s mindegyik egy-egy kiindulási pontot jelent a kereséshoz.

Előzmények

A szakterületi átjárók (tematikus kapuk) és a szimultán keresőeszközök 2003 körül terjedtek el. Abban az időben lett a Google a keresés zsinórmértéke, s a könyvtárhasználók keresési tapasztalatait is ennek alapján értékelték. Az azóta összegyűjtött adatokból az informatikus fejlesztők igyekeznek kialakítani, hogy milyen legyen egy könyvtári kereső interfész. Legfontosabb cél a kereső eljárás és a forráskutatás *egyszerűsítése* oly módon, hogy közben a találatok relevanciája ne csökkenjen.

Mint látható, az átjáró és a szimultán keresés mögött rejlő célok hasonlóak – mindkettő kutatási kiindulópont –, s mindkettő fejlesztésében hangsúlyt kap, hogy minél korábbi legyen a siker és eredményesség a keresési eljárás során. Az átjáró esetében a forrásokat értelmes kategóriákba kell sorolni, hogy ráirányítsák a kutató figyelmét a számára legfontosabb forrásokra. A szimultán körkeresés ennél tovább megy és egyetlen keresést sugároz körbe adatbázisok csoportjához.

Az egyidejű keresés hasznossága hamar nyilvánvalóvá vált: a ritkábban használt adatbázisok is bekerültek a keresési körbe; a könyvtárosokat tehermentesítette, hogy nem kellett oktadni a különböző interfészek használatát; az új használók is képesek voltak egyetlen kereséssel adatbázisok csoportjában kutatni.

Az átjáró fejlesztése

A MetaLib implementálása több évig tartó evolúciós folyamat volt. A legtöbb könyvtárhoz hasonlóan az UNI könyvtár honlapja is szervezeti struktúrára alapult. A honlap linkjei szervezeti egységeket,

szolgáltatásokat, keresési lehetőségeket tartalmaztak, valamint információt a könyvtárról. A használt terminológia könyvtárosközpontú volt, ezért a felhasználóknak sokszor problémát okozott kitalálni, hogy melyik csoportban találják meg a számukra releváns információt.

2002-ben a honlapot átszerkesztették: a könyvtár szervezeti felépítése mint rendezőelv megszűnt, a legfelső szinten öt átfogó kategória szerepelt. Az új kategóriák kialakítása során nyilvánvalóvá vált, hogy a felhasználók az absztrakt kategóriákat nehezen tudták azonosítani az igényeikkel. A *források* (resources) kategória a könyvtárosok számára például egyértelmű, a kutatóknak azonban a *kutatás* (research) sokkal kifejezőbb – ebből értik, hogy innen elindulva megtalálhatják a munkájukhoz szükséges irodalmat.

A könyvtárosok javaslatára ekkor tervbe vették az oktatás és kutatás igényeit is figyelembe vevő könyvtári átjáró beindítását. A könyvtárosi kategóriák helyett áttértek a használók terminológiájára. Úgy gondolták például, hogy a legtöbb felhasználó számára a *cikk keresése* vagy a *könyv keresése* kifejezés érthetőbb, amikor munkájukhoz források után kutatnak. 2003-ban végül az átjáró öt kategóriát tartalmazott: *hol találok meg, cikkek keresése, könyvek keresése, referenzforrások keresése, weblapok keresése*. A könyvtári honlapon a *források* kategória helyére tették be az így kialakított átjárót.

A 2003–2004 tanévben az átjárót finomították és átszervezték. Az új kategóriák: *cikkek keresése, könyvek és egyéb források keresése, referenzforrások keresése, weblapok keresése*. Az átjáró egyes kategóriái kereső űrlapok lettek, és/vagy hiperlinkek a könyvtári online katalógusokhoz vagy egyéb forrásokhoz. A könyvtár igényeinek megfelelően átalakították a kereső űrlapokat, és külön keresési lehetőséget kínáltak például videókhöz, CD-ROM-okhoz, hangzó dokumentumokhoz, kottákhoz és egyéb dokumentumtípusokhoz.

Az átalakítás eredményeképpen a könyvtárban fellelhető források mind elérhetőek lettek a honlapról, azonban nem közvetlenül. Maga az átjáró is a második szinten volt, és gyakran előfordult, hogy az adott ponthoz illeszkedő segítség ellenére sem igazodtak ki a felhasználók a kategóriák között. Akadtak értelmezési problémák az alsóbb szinteken is. A tapasztalatokat értékelve elhatározták, hogy az átjáró elemeit a honlapra helyezik, és 2004-ben egy kereső panelt hoztak létre a honla-

pon a következő kategóriákkal: *könyvek és egyéb dokumentumok, cikkek folyóiratokban és újságokban, kombinált közös keresés, kurzusanyagok, segítség a kutatáshoz*.

2005 nyarán a honlapot továbbmódosították úgy, hogy a felhasználók már a honlapról tudták indítani a keresést: az átjárót integrálták a honlapba.

Szimultán keresés és az átjáró

Az átjáró több éves fejlesztésének köszönhetően a MetaLib 2006. évi implementálásakor egyértelmű volt, hogy az egyes MetaLib elemek mögött milyen tartalmak legyenek. A GyorsKereső lépett a korábbi *folyóiratcikk-keresés* helyébe, a MetaLib adatbázis A-Z lista a korábbi *adatbázis-keresés* helyébe, és a MetaKereső kategóriái léptek a korábbi *tematikus kategóriák* helyébe. A honlapon található kereső mezőből indítva lehetett adatbázisokat keresni, ami mögött a MetaLib GyorsKereső volt.

A MetaLib használói interfész testreszabása

A MetaLib standard interfészben az adatbázisok kategóriák szerinti keresésére a GyorsKereső és a MetaKereső szolgál. A GyorsKereső képernyőn az adatbázisokat átfogó kategóriákba sorolják, és a felhasználó a rádiógombot bejelölve választja ki a számára releváns kategóriát. A MetaKereső kategóriái részletesebbek, az adatbázisok tudományágak mentén vannak itt besorolva, a felhasználó pedig maga választ adatbázis(ok)at a kereséskor.

A honlapról indított keresés mélylinkelési technikával átadódik a MetaLib-nek, és ugyanezt a módszert alkalmazza a MetaLib az adatbázis-keresésnél is. Korábban a könyvtár az adatbázisok keresésére saját fejlesztésű statikus HTML fájlban készítette el az A-Z böngészőt, aminek a karbantartása egyre nehezkesebbé vált a folyamatosan növekvő adatbázis-előfizetések miatt. A MetaLib installálásakor előállították a MetaLib A-Z adatbázislistát, és kitétték a honlapra az adatbázis keresésére szolgáló keresőablakot, lecserélve a korábbi keresési linket.

Az első év tapasztalatai alapján módosították a használói interfészt annak érdekében, hogy a MetaLib különböző funkciói jobban megfeleljenek a könyvtárat használók igényeinek. A GyorsKereső alapján kifejlesztettek egy PHP alkalmazást, ami egy képernyőn egyesítette az adatbázis-keresés különböző lehetőségeit. A honlap keresőmezője az egyszerű, míg a PHP alkalmazás a haladó kereső-

formát használta. A fejlesztés következő fázisában az adatbázis kereső és böngésző lehetőséget is hozzáadták. A keresés eredménye a MetaLib saját interfészén jelent meg, amiből adódtak problémák, hiszen a használónak a két alkalmazás között kellett navigálni, ha előre- vagy visszalépett a keresés és a találatok megtekintésekor.

Finomhangolás

Az elmúlt években az egyetem nagyobb hangsúlyt helyezett a tananyagok weben történő menedzselésére, amihez a Blackboard/WebCT (Course Tools) rendszert használták. Az oktatókat ellátták a szükséges információval, aminek birtokában képesek voltak a MetaLib linket a kurzusok oldalán elhelyezni. A tapasztalatok alapján a könyvtár az oktatók részére kidolgozta és elkészítette a magyarázó dokumentumot a kurzusoldalakon és a menükben elhelyezendő MetaLib linkek mikéntjéről.

A kézi kódolással elkészített formulák nagyon időigényesek voltak, ezért kidolgoztak egy PHP alkalmazást, amely automatikusan állította elő a szükséges HTML és JavaScript programokat az oktató által kipróbált adatbázis-csatlakozáshoz, amelyet a kurzusmenedzsment-oldalon vagy a kurzustartalomhoz a WebCT-ben helyezhettek el.

A MetaLib implementálásakor tapasztalták, hogy eltérés volt a keresés eredményében attól függően, hogy az adatbázis-szolgáltató vagy a MetaLib interfészén kerestek. A találatok eredményeit elemezték és kiderült, hogy adatbázisok esetében a Z39.50 paraméterei, folyóiratcikkekénél pedig az OpenURL létrehozása okozta az eltérést. A MetaKereső a Z39.50 szolgáltatást használja adatbázisok keresésénél, és több esetben ennek paraméterei eltérően voltak beállítva a MetaLibben és az adatbázis-szolgáltatónál. Folyóiratcikkek esetében a cikk adataiból előre meghatározott

formátum szerint képzett URL kerül az OpenURL linkfeloldóhoz. Minden szolgáltatónak saját rekord-szerkezete van, és mivel a MetaLib a beérkező rekordokból állítja elő a metaadatokat, ezért az OpenURL konfigurálása eltérő lehet minden egyes szolgáltató és adatbázis pár esetében. A MetaLib rugalmasságának köszönhetően a Z39.50 és az OpenURL konfigurációkat módosítani tudta a könyvtár.

A MetaLib interfészen túl

A MetaLib konfigurálásakor a könyvtár szinte tetészes szerint átalakíthatja a használói interfészt. Az UNI könyvtár élt is ezzel, hiszen a használói igényekhez jobban igazodó keresőképernyőt szerettek volna. Helyi webalkalmazást fejlesztettek a MetaLib szolgáltatási felületeként, ami a keresési eredmény megjelenítését nem felügyelte, így a használó kissé zavaró módon visszakerülhetett a MetaLib natív interfészre. Két éves használat után végül a Xerxes nevű önálló programban találták meg a megoldást. A 2005-ben kifejlesztett Xerxes a MetaLib X-szerver alkalmazást használja. Az X-szerver formatizált kérdésekre válaszol, továbbítja a kérdést a MetaLib-nek, ahonnan XML-ben érkezik vissza a keresési eredmény. A Xerxes az XML formátumú választ XSLT-vel HTML fájlá alakítja. Tekintettel arra, hogy a Xerxes független a MetaLib-től, egyéb hasznos elemek is beilleszthetők, mint például a folyóiratcikkek lektorálási státusa (peer-review status). Miután a Xerxes-t implementálta a könyvtár, az interfész stabilizálódott: a használó mindennemű kapcsolata a MetaLibbel a Xerxes felületen keresztül történik.

/CASWELL, Jerry V. – WYNSTRA, John D.: Improving the search experience: federated search and the library gateway. = Library Hi Tech, 28. köt. 3. sz. 2010. p. 391–401./

(Naszáros Edit)

Áttörést jelenthet-e az e-könyv a könyvtári szolgáltatásban?

A cikk szerzője a könyvtári gyakorlat megújulását (esetleg) hordozó, általa „transzformatívna” nevezett technológiákat kutatja. Ezúttal az egyik reménybeli technológiai csodafegyvert, az elektronikus könyvet veszi górcső alá. Az e-könyvről számos híradás, sajtóanyag népszerűsítette azt a nézetet, hogy a hagyományos könyvtári szolgálta-

tásokat alapjaiban fogja átforgatni. A skóciai Glasgow egyetemének könyvtárában dolgozó szerző túlzónak, leegyszerűsítőnek találja mindezt, és ezért is vizsgálja most a – részben az e-bookok terjesztésében érdekelt szolgáltatók által generált – beszámolókat, amelyek a nyomtatott könyv haláláról, az elektronikus könyv felemelkedéséről tudó-

sítanak, utóbbit egyenesen az egyre kevesebb látogatót vonzó könyvtárak megmentőjeként ünnepelve.

A rideg statisztikai számok tükrében a helyzet kisé más képet mutat, mint amelyet a hírlapok hangzatos szalagcímei festenek elénk. (Tény viszont, hogy eltérés mutatkozik a felsőoktatási/kutatói könyvtárak, illetve a közművelődési/nyilvános könyvtárak adatai között, mint látni fogjuk.) Ha szemügyre vesszük, hogy az első internetes böngésző megjelenése óta miként alakult a könyvtárhasználat a skóciai egyetemeken, azt látjuk, hogy a 2007/2008-as tanévben 34 százalékkal több nyomtatott könyvet kölcsönöztek, mint 1993/1994-ben! Mindehhez hozzáteendő, hogy az egyetemi hallgatók száma ebben a periódusban nem növekedett számottevően, tehát nem a hallgatói létszám alakulásának kell betudnunk a könyvtári kölcsönzések számának növekedését. Mindez tehát nem látszik alátámasztani a nyomtatott könyv haláláról szóló híradásokat. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a nyilvános könyvtárak negatív, apadó kölcsönzési adatait vetítik rá a felsőoktatás-kutatás könyvtáaira. Elővigyázatosan kell azonban eljárni a nyilvános könyvtárak adatainak elemzésekor, hiszen a nyomtatott könyvektől való elfordulás nem egyértelműen jelzi az elektronikus könyvek térnyerését. Egyes statisztikák arra mutatnak rá, hogy miközben egyes országokban a könyvtári kölcsönzések száma csökkent, az emberek egyre több könyvet vásárolnak. Magyarán a társadalmi jólét növekedésével a könyvvásárlás lépett a könyvkölcsönzés helyébe. Természetesen ez a jelenség nem minden társadalmat jellemez, de érdemes vele számolnunk, ha a kérdést a maga komplexitásában próbáljuk megragadni.

A probléma bonyolultságát jelzi az olvasói magatartás kiszámíthatatlansága. Az Egyesült Királyság területén tehát a közkönyvtárakban egyre kevesebb, a felsőoktatási könyvtárakban egyre több nyomtatott könyvet kölcsönöznek, holott épp az ellenkező tendenciát várnánk, lévén az elektronikus könyv előnye éppen a felsőoktatásban, a kutatás-tanulás során érvényesülhetnek, míg azt gondolnánk, hogy akik kedvtelésből olvasnak, a kényelmi szempontokat helyezve előtérbe, a nyomtatott könyvet választják. Épp ezért még jobban árnyalja mindezt, hogy a kutatásban-felsőoktatásban már rég lezajlott az elektronikus folyóirat kontra nyomtatott folyóirat közötti harc, egyértelműen az előbbi győzelmével. Felsőoktatási környezetben mára az a jellemző, hogy az olvasók az elektronikus folyóiratokat részesítik előnyben a

nyomtatottakkal szemben. Kérdés, hogy miért nem tapasztaljuk ugyanezt az e-könyvek terén – miért az idegenkedés a rokon eszköz, az e-könyv iránt?

Az egyik kézenfekvő válasz, hogy az e-bookok erőteljesen platformfüggőek, míg egy elektronikus folyóirat olvasásához elegendő egy Adobe Readerrel „felszerelt” böngésző. Olybá tűnik, hogy az e-bookok kiadói ugyanabba a hibába esnek, mint a lemezgyártók. Utóbbiak oktan pereskedésbe kezdtek a fájlmeosztók ellen ahelyett, hogy megpróbálták volna valami versenyképes, a korábbi bakelit lemezekhez hasonlóan népszerű formátummal előrukkolni. Az e-book a mai formájában, a maga értelmetlen és nevetséges kiegészítő funkcióival és oktondi szerzői jogi védelmével felér egy lidércnyomással mind az olvasó, mind az e-könyvszolgáltatást propagálni hivatott könyvtáros szemszögéből nézve. Jó példa az átgondolatlan műszaki megoldásokra, hogy egyes e-book-szolgáltatók a túlzottan gyorsan kattintgató felhasználót keresőrobotként azonosítják, és automatikusan kidobják a rendszerből. Hasonlóképpen előfordul, hogy ha egy e-bookot a licenc által engedélyezettnél több személy szeretne olvasni, a hozzáférést anélkül utasítja el a rendszer, hogy arra különösebb magyarázatot adna, kétségek között hagyva a méltán frusztrált felhasználót.

A tények tükrében tehát úgy látszik, nem megalapozottak azok az állítások, amelyek szerint a nyomtatott könyveknek leáldozott, és ideje áttérni az e-bookok beszerzésére. Sőt, mint láttuk, a felsőoktatási könyvtárakban a nyomtatott könyvek növekvő népszerűségnek örvendenek. Arra sincs nyilvánvaló bizonyíték, hogy az elektronikus könyvek vissza fogják vonzani a könyvtáraktól elpártoló felhasználókat. Nem kizárt, hogy az utóbbi tendencia mögött a könyvbeszerzések szokások átalakulása, a könyvkölcsönzésről a könyvvásárlásra való áttérés áll, vagy egyszerűen egyre kevesebb ember tölti olvasással a szabadidejét. A könyvkölcsönzési statisztikák alakításában tehát több tényező is közrejátszhat. Ami viszont bizonyossággal elmondható: az e-könyvek megjelenése magában kevés ahhoz, hogy a nyomtatott könyvek „halálát” előidézze.

A JISC (*Joint Information Systems Committee*) 2009-ben készített egy jelentést az elektronikus könyvek szerepéről, amelyben olykor egymásnak igencsak ellentmondó adatokat állít egymás mellé. Volt például olyan kiadó, amely állotta, hogy nagymértékben csökkent az általa kiadott, és a JISC „national e-book observatory” elnevezésű

projektje által ingyenesen letölthetővé tett tankönyv nyomtatott változatának eladása. A CIBER cég által készített kezdeti elemzések azonban azt mutatták, hogy a projektben érintett címek elektronikus hozzáférhetősége nem befolyásolta a nyomtatott példányok eladását. A jelentésben hasonlóképp ellentmondásos információk találhatók az egyetemi hallgatók e-könyvigényére vonatkozóan.

Összefoglalva, ahhoz, hogy az elektronikus könyv valódi áttörést hozzon a könyvtári világban, számos problémára kell gyógyírt találni. Mindenekelőtt egy újszerű üzleti modellre volna szükség, amely számol azzal, hogy jelentős eltérés van az elektronikus könyvek és az elektronikus folyóiratok piaca között, lévén az e-bookokat elsősorban egyetemi hallgatók vásárolják, az e-folyóiratokra pedig inkább könyvtárak fizetnek elő. Reménnyel tölthet el e téren a zenei piacon újabban érvényesülő, az illegális fájlmegosztást kiszorítani látszó értékesítési modell felbukkanása. A következő megoldandó probléma, hogy úgy tűnik, az e-könyveket egyelőre a „technofilek” igényeire szabták, s nem az egyszerű felhasználókéra. Szükséges volna tehát az e-folyóiratokéhoz hasonló, könnyen kezelhető formátum kifejlesztése. Továbbá ahhoz, hogy az e-book az e-folyóiratéhoz hasonló népszerűsége tegyen szert, elengedhetetlen, hogy a visszake-

resztősége a megfelelő szinten legyen megoldva. Ehhez kevés, ha az e-bookszoolgáltató lehetővé teszi az olvasói jogosultságokkal tisztában nem lévő Google számára, hogy indexelje a művek teljes tartalmát (ahogy a JISC javasolja), sokkal inkább arra volna szükség, hogy a könyvtárak a szolgáltatókkal karöltve olyan, a Google-éhoz hasonlóan megbízható kereső alkalmazásokat dolgozzanak ki, amelyek az autentikált hozzáférést garantáló, megbízható URL-lel szolgálnak az olvasó számára.

Ha a felsorolt problémákkal végre sikerült megbirkózni, beköszönhet végre az e-könyv várva várt hajnala, ami feltehetőleg nem jelenti egyszersmind a nyomtatott könyvek alkonyát. Sokkal valószínűbb a hibrid modell továbbélése. E modellben azonban az eddiginél jóval nagyobb szerep jut majd az e-könyveknek, amelyek ekképpen a könyvtári szolgáltatások revolúciója helyett azok evolúciójához járulnak hozzá.

/JOINT, Nicholas: The electronic book: a transformational library technology? = Library Review, 59. köt. 2. sz. 2010. p. 82–91./

(Dancs Szabolcs)

E-könyvek használata egy amerikai egyetemi könyvtárban

A kezdeti csalódásokat követően az utóbbi néhány év fellendülést hozott az elektronikus könyvek piacán. A Sony és az Amazon e-bookolvasóihoz hasonló új eszközök debütálása mellett újszerű hozzáférési modellek jelentek meg, amelyek egyrészt az elektronikus folyóiratokéhoz hasonlatosak, másrészt a formához illő tartalmat: referenszműveket és kézikönyveket kínálnak. A könyvtárakat két további szempont: a kényelmes használat olvasói igénye és a nyomtatott művek beszerzésének egyre költségesebb volta is arra ösztökéli, hogy átgondolva gyarapítási politikájukat, nyissanak az e-bookok irányába.

2008 májusában a Springer kiadó piackutató osztályával együttműködésben az Illinois Egyetemen felmérést végeztek arról, vajon a hallgatók és az egyetemi alkalmazottak milyen ismeretekkel rendelkeznek az e-könyvekre vonatkozóan; mennyire használják az e-bookokat; hogyan vélekednek róluk. Az egyetem könyvtára körülbelül 292 ezer e-

könyvhöz nyújt hozzáférést. Az e-bookgyűjtemény több tudományterületet ölel fel, a műveket különböző kiadóktól, szállítóktól vásárolják (Springer, Wiley Blackwell, Cengage Gale Group, Safari, NetLibrary stb.). A művek meglétéről többféle módon tájékoztatják az olvasót. Ha megvan a nyomtatott mű, a bibliográfiai leírásban elhelyezik az online verzió URL-jét. Ha csak elektronikus változatban van meg a könyv, feltöltik a katalógusba a hozzá tartozó leírást. Bizonyos e-bookokat címlistákon keresztül tesznek hozzáférhetővé linkfeloldók segítségével. Egyes szolgáltatók (Springer, Google) e-könyvei pedig közvetlenül kereshetők a könyvtár keresőfelületéről.

A könyvtár 2005 óta foglalkozik e-könyvek nagyobb tételben történő beszerzésével, és egyre inkább jellemző, hogy a műveket nyomtatott helyett elektronikus formátumban vásárolják meg. E tendenciával párhuzamosan az utóbbi években megnövekedett az érdeklődés az e-könyvek iránt.

2009 februárjáig összesen 124 026 fejezetletöltést regisztráltak, amelyből 3992 letöltés a 2006 augusztusa és decembere közötti időszakra esett. A 2007-es esztendőben 26 675 letöltés történt. Ez a szám 2008-ban már 82 622-re emelkedett, végül semelyik előző hónapban nem regisztráltak annyi letöltést (10 737), mint 2009 januárjában. Fontos hozzátenni: 2006 májusáig a linkfeloldón (rekordtól a teljes szövegű forráshoz vezető szoftver) kívül egyéb hozzáférési pontokat nem aktiváltak, a felhasználók ennek ellenére megtalálták az utat az elektronikus tartalmakhoz. Az e-könyvek használata akkor mutatott fellendülést, amikor megtörtént a MARC rekordok feltöltése a könyvtár katalógusába, valamint amikor a műveket a közös keresőfelületről is kereshetővé tették. A megnövekedett használat ténye ösztökélte arra a könyvtár dolgozóit, hogy kérdéseket tegyenek föl olvasóiknak az elektronikus könyvekre vonatkozóan.

A 2008. április 24-e és május 4-e között zajló felmérésben hozzávetőleg 47 ezer hallgatót és egyetemi alkalmazottat kerestek meg e-mailben. A megkérdezettek 3%-a, 1547 személy válaszolt a megkeresésre. Említést érdemel, hogy a válaszolók összesen 3088 megjegyzést fűztek a különböző kérdésekhez.

Ami a válaszadók összetételét illeti: 40%-uk bachelor, 37%-uk mesteri vagy doktori szintű képzésben vesz részt. 11% oktató (tanár vagy tanársegéd), a többiek egyetemi alkalmazottak; 42% a természettudományokban, 27% a társadalomtudományokban, 20% a humán tudományokban érdeklét; kétharmaduk 30 év alatti.

A válaszolók 55%-a nyilatkozott úgy, hogy előzőleg is tudatában volt annak, hogy a könyvtár állományában elektronikus könyvek is találhatóak. Az egyetemi alkalmazottak 60%-a, a felsőbb szintű képzésben résztvevők 53%-a, a bachelor szintű képzésben résztvevők 61%-a volt tisztában azzal, hogy a könyvtárban van ilyen szolgáltatás. A válaszolók 57%-a jelezte, hogy használt e-könyveket. Megoszlásuk az előbbi három csoport tekintetében: 60%, 60%, 55,5%. Az e-könyveket nem használók közül 41%-nak nem volt tudomása a szolgáltatásról, 18% pedig úgy nyilatkozott: eddig nem volt rá szüksége. 15% nem szeret képernyőről olvasni; 10% nem tudta, hol találja az e-könyveket; 7% a nyomtatott könyveket részesíti előnyben.

A kérdésekhez fűzött megjegyzésekből kiderül, hogy az olvasók egy része nem tudja, pontosan

mit takar az „elektronikus könyv” fogalma, így sokszor azzal sincsen tisztában, hogy épp egy ilyen termékkel van dolga. Gondot okoz továbbá az elektronikus folyóirat és e-book közötti különbségtétel.

A használat tekintetében pozitívan nyilatkozók közül 4% napi rendszerességgel, 18% heti egy alkalommal, 30% havonta egyszer használ elektronikus könyveket. 59% nyilatkozott úgy, hogy elsősorban referenzműveket olvas elektronikus formátumban. Az e-bookokat a többség kutatás (78%) és tanulás (56%) céljából használja. Csoportokra lebontva, a kutatási céllal történő használat tekintetében az egyetemi dolgozók vannak a legtöbben (91%), őket követik a mesteri és doktori szintű képzésben résztvevők (83%).

Az elektronikus könyvek előnyeiként a válaszolók a deszktoptól való azonnali elérhetőséget (27%), a kulcsszavakra való keresést (25%), a mindenhol való elérhetőséget (17%), a hordozhatóságot (15%) és a környezetbarátságot (15%) sorolták fel. A kényelem és az időhatékonyság szempontjai hangsúlyt kaptak a vonatkozó kérdéshez fűzött megjegyzésekben is. Legnagyobb előnyként ugyanakkor az egyes fejezetek, az olvasó számára fontos szövegrészek külön kezelhetőségét említik.

A hátrányok: a képernyőről való olvasás (33%), a navigációs problémák (10%), a helymeghatározással és a kereséssel kapcsolatos problémák (pl. az e-könyvek csak bizonyos gépekről olvashatók, különböző megszorításokkal, valamint esetenként szabadszöveges keresésre alkalmatlan képfájlokból állnak). E problémák egy részét a technológia fejlődése nyilvánvalóan orvosolja majd.

A nyomtatott és az elektronikus könyvek összehasonlítását célzó kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a felmérésben résztvevők több szempontból is az e-könyvek mellett teszik le a voksukat (kevesebb helyet foglalnak, a nap 24 órájában rendelkezésre állnak, könnyebben másolhatóak és bárhol elérhetőek). Másfelől a használat egyszerűsége tekintetében a válaszok a hagyományos könyvek irányában tolódtak el. A válaszadók úgy tartották, a hagyományos könyvek olvasása könnyebb és élvezetesebb, és ha egy könyvet az elejétől a végéig szeretnének elolvasni, inkább a nyomtatott verziót választják. A jövőbeni olvasási szokásaikat firtató kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy 11%-uk úgy gondolja, hogy az elektronikus, 26%-uk pedig, hogy a nyomtatott könyveket fogja az elkövetkező öt évben előnyben részesítenie.

ni. 56% kombinálni fogja a két formátum használatát.

A felmérésből kitűnik tehát, hogy egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik az elektronikus könyvek használata iránt. Gondot okoz, valamint a könyvtárak részéről különös odafigyelést igényel a megfelelő felhasználói jogosultságokat és hozzáférési lehetőséget nyújtó licenccel ellátott tartalmak beszerzése. A piacon egyelőre kevés olyan kiadó működik, amely a könyvtárak számára is előnyös e-könyvbeszerzési modellt kínál.

Szükség van továbbá az e-könyvekben való szabadszöveges keresés fejlesztésére, hogy az e-folyóiratokéhoz hasonló szintű szolgáltatást lehessen általuk nyújtani, valamint az e-bookokról szóló absztraktoknak a már meglévő adatbázisokba való integrálására. Az olvasóknak a felmérésben taglalt észrevételei további útmutatással szolgálhatnak az elektronikus könyv szolgáltatásfejlesztését illetően.

/SHELBURNE, Wendy Allen: *E-book usage in an academic library: user attitudes and behaviors.* = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 33. köt. 2–3. sz. 2009. p. 59–72./

(Dancs Szabolcs)

A dokumentumszolgáltatás alakulása a német könyvtárakban 2003 óta

2002 előtt: az e-mailes dokumentumküldés virágzó korszaka

A német tudományos könyvtárak támogatásáért felelős intézmények (a tartományok kormányai) és a német közös jogkezelő szervezet (*Verwertungsgesellschaft Wort* = *VG Wort*) között 2002 végéig élt egy olyan megállapodás, amely szerint a könyvtárak bármilyen ügyfelüknek küldhettek e-mail mellékletként cikkmásolatokat. Nagyon alacsony jogkezelési díjat számítottak fel, két eurót egy dokumentum elküldéséért. Erre az egyezményre és az akkor hatályban levő szerzői jogi törvényre alapozva a „subito” dokumentumküldő szolgáltatást végző cég (*subito eV*) nagy forgalmat bonyolított le, 2002-ben 94 országba mintegy egymillió dokumentumot küldött el, és összesen ötmillió euró jogkezelési díjat fizetett be ezért a VG Wortnak.

2003: az elektronikus dokumentumküldés megszűntetése

A 2003-as esztendő változásokat hozott. A fentebb említett, VG Worttal kötött egyezményt nem hosszabbították meg, mert német és külföldi kiadók azt állították, hogy a német szerzői jog nem engedi az e-mailes továbbítást, csak fax vagy posta lehetséges. Az *NKKE* (*Német Kiadók és Könyvterjesztők Egyesülete* = *German Publisher's and Bookseller's Association*, a *Börsenverein des Deutschen Buchhandels*) törvénytelennek tekintette az elektronikus dokumentumküldést, ezért a VG Wort

a kiadók véleményére alapozva olyan egyezményt kötött az állammal 2003. január 1-i hatályba lépéssel, amely csak a postai és faxon továbbított dokumentumküldést támogatta német könyvtárakból német ügyfeleknek.

A subito eV cég azonban azon a véleményen volt, hogy az e-mailes továbbítást a német szerzői jog nem tiltja, és ezért folytatta ezt a tevékenységét a német nyelvű országokba. A többi országba kizárólag könyvtári ügyfeleinek küldött elektronikusan dokumentumokat.

2004: Az NKKE, a kiadók és az STM kiadók fellépnek a subito ellen

Az NKKE, a kiadók és az STM kiadók 2004 júniusában beperelték a subito-t és ugyanebben az évben a konfliktust kiterjesztették a Német Nemzeti Orvostudományi Könyvtárra is (Zentralbibliothek MED = ZB MED), ők is alperesek lettek. A meg egyezés eredményeként a ZB MED külföldre leállított mindennemű dokumentumszolgáltatást (e-mail, fax, posta).

Ezzel egy időben a legnagyobb külföldi kiadók követelték a német szerzői jogi törvény reformját, az Európai Bizottsághoz terjesztették be panaszukat, miszerint a német kormány nem alkalmazza helyesen a 2001/29/EK európai parlamenti irányelvet.

Párhuzamosan a fenti lépésekkel a legnagyobb kiadók tárgyalásokat kezdtek a subitoval, hogy általános licencszerződéseket kössenek. A helyzet végül is nagyon komplikált volt és a német szerzői jog megújítása elkerülhetetlenné vált.

2003–2005: német törvényhozási folyamat

A kiadók keményen bírálták a német törvényhozási tevékenységet, amikor megkísérelték az EU-irányelvet áttenni a hazai jogszabályokba. Az úgynevezett második kosárba (Second basket) kerültek az irányelv nem kötelező jellegű szabályai, amely „Második törvény a szerzői jog szabályozására az információs társadalomban” (Zweites Gesetz zur Regelung des Urheberrechts in der Informationsgesellschaft) végül is 2008. január elsejétől van hatályban. A vitába beszálltak a könyvtárosok a kutatás és az oktatás érdekeit hangoztatva, és a nyílt hozzáférés mozgalom is tovább borzolta a kedélyeket. A törvényhozási folyamatot a 2005-ös váratlan választások lelassították.

2005–2007: két subito elleni ítélet

Közben tovább folyt a per a subito ellen. 2005 decemberében Münchenben született egy olyan ítélet, hogy végfelhasználók felé történhet elektronikus dokumentumküldés, de a könyvtárak között nem. Az ítélet végrehajtására nem kerülhetett sor, mert mind a könyvtárak (könyvtárak között miért nem?), mind a kiadók (végfelhasználóknak miért?) megtámadták. A fellebbezés eredménye 2007 májusában az lett, hogy semmilyen elektronikus dokumentumszolgáltatás nem engedélyezett, bár a bíróság megállapította, hogy a német törvényhozás nem használta ki az EU-irányelvben említett kivétel lehetőségét a német jogba való átültetés-kor. Az ítéleteknek végül is volt nagy jelentőségük, mert mindenki tudta, hogy a német szerzői jogi törvény módosítása elkerülhetetlen.

2006–2007: subito egyezmények németül és nem németül beszélő országokkal

Időközben a subito számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a szerzői jogi törvényt meg fogják változtatni, és tevékenységének jogi alapja lényegében meg fog változni, ezért tárgyalásokat kezdett nemzet-

közi kiadókkal, hogy jövőbeni licencmodelleket dolgozzanak ki.

A tárgyalások nem voltak egyszerűek, hiszen rengeteg összetevőt kellett végigvizsgálni: számlázási folyamatok, felhasználói csoportok, kiadói ellenőrzés, jogdíjak, DRM használat kérdései. 2006-ban született meg egy mintaegyezmény, 2008-ban pedig egy további, a németül beszélő országokkal kedvezőbb feltételekkel.

2008: új német szerzői jogi törvény

2008 januárjától van hatályban a már említett második törvény. A tudósok, kutatók erőfeszítése ellenére – kevés kisebb horderejű kivételtől eltekintve – a kiadók érdekei kerekedtek felül. Az elektronikus dokumentumküldést az új törvény nem engedélyezi, általánosan csak a postai és a faxon való továbbítás lehetséges korlátozások nélkül.

A törvény 53a paragrafusa alapján elektronikus továbbítás csak a következő módon lehetséges: ha maga a kiadó egyéni használatra nem ajánlja fel az elektronikus módon való dokumentumküldést, akkor ezt a könyvtár megteheti. Üzleti partnerek felé azonban csak a postai út vagy a fax jön szóba továbbra is. Mindennemű dokumentumszolgáltatás (posta, fax, elektronikus) esetén a könyvtár jogdíj fizetésére köteles a jogkezelő szervezetnek (pl. VG Wort).

A mai helyzet, a nemzeti licencek hatása

Az új törvény miatt a dokumentumszolgáltatók (subito, TIB = Technische Informationsbibliothek) szorgalmasan kötik a licencszerződéseket a teljes szöveg szolgáltatása érdekében a kiadókkal. A subito már 40 kiadóval kötött közvetlen szerződést, ezen felül a *Szerzői Jogkezelő Központtal* (CCC = *Copyright Clearance Center*, USA) 2009 szeptemberétől van egyezsége azoknak a kiadóknak, amelyeket a CCC képvisel.

A subito dokumentumküldő szolgáltatásában továbbra is előnyben részesíti a nyomtatott anyagok beszkenyelését és e-mailben küldését. Más szolgáltatók, mint például a TIB inkább a digitális példányokra szereznek be licenceket és úgy teszik lehetővé a hozzáférést. Bár ez utóbbi gyorsabb, könnyebb és jobb minőséget nyújt, de a felhasználó-

lók mégis az előbbit kérik többször, mert az az olcsóbb.

Németországban a *Német Kutatói Közösség* (DFG = *Deutsche Forschungsgemeinschaft*) felelős a német nemzeti licencek beszerzéséért. 2004 óta két alapvető licenclési modellt működtetnek, a klasszikus modell keretén belül a kutatói közösség részére 100%-osan az ő finanszírozásukkal teljes folyóirat-archívumokat és teljes szövegű adatbázisokat szereznek be, a résztvevői modellben a kurrens évfolyamokat fizetik elő az érdekelt könyvtárakkal közösen. A nemzeti licencekre 50 millió euró felett költöttek több mint 100 termék megvá-

sárlására. A dokumentumszolgáltatók számára az így elérhető cikkek már „elvesznek”, vagyis a piacukat jelentősen beszűkítik egyrészt az interneten egyre nagyobb számban jelen levő nyíltan hozzáférhető anyagok, másrészt a nemzeti licencek által beszerzett digitális források.

/ROSEMANN, Uwe – BRAMMER, Markus: *Development of document delivery by libraries in Germany since 2003. = Interlending & Document Supply*, 38. köt. 1. sz. 2010. p. 26–30./

(*Burmeister Erzsébet*)

Könyvtárközi szolgáltatások a Kanadai Nemzeti Könyvtárban és Levéltárban

A *Kanadai Nemzeti Könyvtár és Levéltár* (KNKL) 2004 májusában hozták létre Kanada Nemzeti Könyvtárából és Nemzeti Levéltárából. Az új intézmény összeköti az eddigi gyűjteményeket, folytatja az eddigi szolgáltatásokat, felelős a kanadai dokumentumalapú nemzeti örökség megőrzéséért, a dokumentumok hozzáférhetővé tételéért és a hasonló feladatokat ellátó kanadai intézmények együttműködésének szervezéséért. Kötelese példányként megkap minden megjelent műből két példányt a könyvektől és időszaki kiadványoktól kezdve a fényképeken és térképeken át a kormányzati dokumentumokig. Természetesen sok dokumentumvásárlással vagy ajándékozással kerül a gyűjteménybe. A KNKL-nek sokféle szolgáltatása van, egyikük a könyvtárközi kölcsönzés.

Könyvtárközi szolgáltatások

A KNKL sokféle formátumban kölcsönzi a dokumentumait (könyv, folyóirat, mikrofilm, mikrofilm-lap). Vannak azonban olyanok, amelyeket nem kölcsönöz (ritka könyvek, eredeti újságok, ősnymtatványok, megőrzési célokra szolgáló példányok). Ha valamely műnek már van elektronikus változata, akkor azt szolgáltatják a nyomtatott helyett. Eredeti levéltári dokumentumokra a megőrzés kötelezettsége miatt nem terjesztik ki a könyvtárközi kölcsönzést. A 60 000 tekercsnyi levéltári mikrofilmhez egyetlen rekordot készítettek könyvtári katalógusukban, az Amicusban, és erre kell alkalmazni a könyvtárközi kölcsönzési eljárást, ha ebből az állományból rendelnek.

Cikkek vagy nagyobb művek részeinek másolatait általában elektronikusan küldik el a megrendelőnek. Erre a célra vagy az Ariel szoftvert használják, ha a partner is rendelkezik vele, vagy egy URL címről tölthetők le két hétig az anyagok. Faxon vagy postán igen ritkán továbbítanak. E-mail mellékletként nem küldenek semmit, mert bizonytalan a megérkezés (pl. tele van a postafiók, vagy tűzfal áll útjában).

A KNKL lelőhely-meghatározó szolgáltatást is nyújt, vagyis az olyan dokumentumokhoz, amelyek saját állományukban nincs meg, összeállítják a lelőhelyek jegyzékét. Ez a szolgáltatás különösen az internet előtti időkben volt keresett, de még mindig igénybe veszi számos könyvtár. Sok elektronikus dokumentum helyét is sokszor nehéz megtalálni, de ezek lelőhelyének megkeresését is vállalják, melyhez saját segédeszközt fejlesztettek ki. Tervezik, hogy ezt honlapjukra is kiteszik, hogy segítsék felhasználóikat a források felkutatásában.

A KNKL fontos feladata a kanadai könyvtárak erőforrás-megosztásának segítése is, katalógusa nemzeti közös katalógusként is funkcionál. Könyvtári katalógusában a kanadai könyvtárak adatait, szimbólumát, könyvtárközi kölcsönzési politikáját is elérhető teszi (*Symbols and Interlibrary Loan Policies in Canada*).

A kanadai könyvtárak mindig is jól működtek együtt. Már 1950-ben létrehozták a közös nemzeti cédulakatalógust. 1980-ban vezették be a DOBIS

számítógépes katalógust, melyet 1984-től már más könyvtárak is használhatták, 1991 és 1994 között pedig retrospektív konverzióval kanadai művek címeivel bővítették a cédulakatalógus alapján. Ma az Amicus 1300 kanadai könyvtár állományát, több mint 30 millió bibliográfiai rekordot tartalmaz. Emellett országszerte vannak regionális közös katalógusok.

Könyvtárközi kölcsönzési kérések kezelése

A könyvtárközi kölcsönzés automatizálására már a 80-as években gondot fordítottak, nemzeti szabványt dolgoztak ki 1988-ra, amely alapja lett az ISO könyvtárközi kölcsönzési szabványának (*ISO Interlibrary Loan Protocol*). A KNKL jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési rendszerének neve: NAVIS, amely az AMICUS egyik modulja. A különböző könyvtárak különféle rendszereket használnak, de ezek tudnak a NAVIS-szal kommunikálni. Azok a könyvtárak, amelyeknek nincs saját rendszerük, a KNKL honlapján keresztül küldhetik el kéréseiket, vagy magának a KNKL-nek, vagy más könyvtáraknak. Így a kapott könyvtárközi kérések 99%-a elektronikusan érkezik a NAVIS-ba, nagyon kevés az e-mailen, faxon vagy postán érkező kérés.

Használati trendek

A könyvtárközi kérések 90%-a Kanadából érkezik. Az 1990-es évek elején volt a legtöbb, majdnem 150 000 kérés évente. Ez a szám mára csökkent, a 2008–2009-es pénzügyi évben 53 000 kérés futott be, évente mintegy 5-10% a visszaesés. A kölcsönzések száma az utóbbi 15 évben alig változott, a másolatkérések (vissza nem küldendő dokumentumok) száma viszont meredeken zuhan. Ennek több oka van. A kölcsönzések száma azért nem változik, mert az állományban sok az olyan egyedi dokumentum, amely máshol nem található

meg, és ezeket mindig keresni fogják. A disszertációk kérése azóta csökken, amióta azok a *Theses Canada* portálon megjelentek.

Ahogy növekszik a digitalizált dokumentumok száma, úgy csökken a könyvtárközi kéréseké, bár a teljes gyűjtemény előreláthatóan nem lesz elektronikusan elérhető a közeljövőben. A másolatkérések száma jelentősen csökken, itt a kereslet a régebbi anyagok és a kis példányszámú, csak nyomtatásban megjelenő kanadai kiadványok iránt maradt meg.

A csökkenő könyvtárközi kérések száma azt is mutatja, hogy a kanadai könyvtárak közötti regionális erőforrás-megosztás is rendkívül jó, mert a könyvtárak ki tudják elégíteni a kéréseket vagy meg tudják saját maguk állapítani a lelőhelyet.

Jövendőbeli irányok

A KNKL is azt a célt tűzte ki magának, hogy növelje digitális tartalmainak számát. Számos digitalizációs projekt zajlott le, egyik legújabb a francia-kanadai újságok 1808–1919 közötti számainak digitalizálása volt. A végfelhasználók egyre jobban elvárják, hogy igényeiket elektronikus dokumentumküldéssel vagy a teljes szöveg online közzétételével gyorsan elégítsék ki. Egyszerre kell jelen lenni a nyomtatott és az elektronikus világban, hogy a KNKL megoldja a kanadai dokumentumörökséghez való hozzáférést. Ennek érdekében minden erőfeszítést meg is tesznek.

/KELSALL, Paula – ONYSZKO, Elizabeth: Interlibrary loan services at Library and Archives Canada. = Interlending & Document Supply, 38. köt. 1. sz. 2010. p. 17–21./

(Burmeister Erzsébet)

Twitter, podcast, wiki, blog és társai

A szerző a web 2.0 alkalmazásokkal kapcsolatos új trendeket mutatja be, melyekre a könyvtáraknak is tekintettel kell lenniük új típusú szolgáltatásaik bevezetésekor. A web 2.0 lehetőségeit négy nagy csoportba osztja: információk, tájékoztatás, közösségi háló és digitális teljes szövegek. Az „*Információk*” csoportból kiemeli és röviden jellemzi az RSS-t, a blogokat, a wikiket. Ezek már feltehetően jól ismertek. A csoportból talán a *podcast/videocast*

nem teljesen közismert. A podcast/videocast valójában az RSS hangos megfelelője, használatával hanganyagok megjelenéséről küldhet a felhasználó magának értesítést. A Németországban megjelenő új könyvek hangos ismertetését például a *Deutschlandfunk Büchermarkt* podcastján át kérheti le az érdeklődő olvasó, de *Angela Merkel* is rendszeresen készített podcastokat.

Tájékoztató

A „Tájékoztató” csoportba sorolja be a szerző a „német internetkönyvtár”-at, a „DigiBib”-et és a „chat”-et. Mind a háromról érdemes pár szót szólni. A német internetkönyvtárnak (*Deutsche Internetbibliothek*, www.internetbibliothek.de) a LibInfo a magyar megfelelője kis eltérésekkel. 90 nyilvános és tudományos könyvtár ingyenes e-mailtájékoztatót ad és 6000 linket számláló gyűjteményt gondoz. Majd minden kérdésre választ adnak a nap 24 órájában; a tudományterületek közül csak a jog és az orvostudomány van kizárva. A szolgáltatást bárki használhatja, könyvtárak is.

DigiBib – <http://metis.hbz-nrw.de>. Sok-sok német könyvtár katalógusának és adatbázisának a közös keresője. A példányinformációk mellett azt is megadja, hogy a megtalált mű helyi kölcsönzéssel, könyvtárközi kölcsönzéssel vagy online érhető el.

A chat Amerikában igen közkedvelt, ott „Ask a Librarian” a szolgáltatás neve. Németországban pénzügyi és személyzeti okok miatt nem valósítható meg egykönnyen a folyamatos chat segítség. A 24 órás elérhetőség Amerikában nem probléma, hiszen mindig van éppen nyitva levő könyvtár a nagy országban a különböző időzónák miatt. A németeknél csak a munkaidő meghatározott részében van erre mód.

Közösségi hálók

A „Közösségi hálók” címszó alatt bemutatott YouTube, twitter, facebook, myspace és flickr Amerikából indult web 2.0 szolgáltatásokat is jól ismerik a magyar könyvtárosok. A YouTube-ra egy könyvtár felteheti magáról szóló videóját, a twitteren rövid üzeneteket küldözgethet követőinek, a facebookon át sok felhasználóját megszólíthatja. A myspace talán csak zenei könyvtárosoknak ajánlható. A flickrre képes albumok kerülhetnek fel. A képeken szereplő személyeknek azonban személyi jogok miatt a megjelenítéshez hozzá kell járulniuk.

Bookcrossing – www.bookcrossing.com, www.bookcrossers.de/bcd/home. A bookcrossing magyar megfelelője a könyvek elvesztése. Itt is arról van szó, hogy nyilvános helyeken otthagynak könyveket és bárki magával viheti őket, majd véleményét a könyvről az interneten közzéteheti. Azt is megadhatja, hogy a könyv éppen hol vár gazdára. Ilyen módon a könyvek különös vándorutakat tesznek

meg és létrejön egy bookcrossing közösség. Könyvtárak is részt vesznek az akciókban.

LibraryThing – www.librarything.de. Az OPAC-ok tovább fejlesztése a web 2.0-s világban a LibraryThing. Ezt olyan könyvtárak is használhatják, amelyeknek nincs online katalógusuk vagy különböző projektekhez egyszerű és szemléletes válogatást kívánnak összeállítani.

Közösségi könyvjelzőzés és közös dokumentumkezelés – www.delicious.com, – docs.google.com. A könyvjelzőket a felhasználó nem a saját gépén helyezi el, hanem az interneten. Tárgyszavakat is tehet hozzá. Ezek a személyes gyűjtemények általában nyilvánosan láthatók, de a nyilvánosság le is tiltható. A felhasználók nemcsak könyvjelzőket tehetnek ki az internetre, de dokumentumaikat is készíthetik közösen a Google által adott kapacitással és tárhelyen. Ennek előnye, hogyha egy dokumentumon többen dolgoznak, nem kell foglalkozni szoftvertelepítéssel, aktualizálással.

Digitális teljes szövegek

Elektronikus folyóirat könyvtár (EZB) – <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/>. 523 könyvtár együttműködése azzal a céllal, hogy használóikat egyszerű és kényelmes módon vezessék el az elektronikus (is) megjelenő folyóiratokhoz. 45 ezer címük van, ebből majd 6000 tisztán online folyóirat. 22 ezer szabadon is hozzáférhető.

A német Gutenberg projekt – <http://gutenberg.spiegel.de>. Német nyelvű teljes szövegek. A szerzők már 70 évvel ezelőtt elhunytak, tehát a szerzői védelem már nem érvényes rájuk. 2009 júniusában több mint 5000 könyvet, 20 000 költeményt, 1800 mesét, 1200 fabulát és 3500 mondatot fogott át az állomány.

Zeno.org – www.zeno.org. A *zeno.org* saját bevételei szerint a legnagyobb német nyelvű teljes szövegeket tartalmazó könyvtár. A Gutenberg projekthez hasonlóan csak olyan szövegei vannak, amelyeknek szerzői joga már lejárt. Sokan a *zeno.org* szövegváltozatait tartják a Gutenberg projekttel szemben idézhetőnek, mert el vannak látva forrásokkal, oldalszámokkal és permalinkekkel.

Europeana – <http://www.europeana.eu>. Az Europeana 2010-ben több mint 10 millió digitális objektumhoz vezet majd el Európa könyvtáraiban, múzeumaiban, levéltáraiban.

Spiegel-archívum – SPIEGEL Wissen – <http://wissen.spiegel.de/wissen/start/home.html>. A Spiegel tudásportálján sok forrás kereshető párhuzamosan: a két legújabb szám kivételével az összes szám (700 000 cikk), a Wikipédia, különböző lexikonok, a *Manager Magazin*.

A digitális lehetőségek kínálata egyre nő. Bár mindegyik nem használható a könyvtárakban, de a trend felismerhető: változik a médiákhoz való viszony:

- A digitális médiák használatára készek az emberek és technikával is rendelkeznek hozzá.
- A könyvtáraknak szembe kell nézniük a műszaki fejlődéssel, hogy ne legyenek „porosodó könyvraktárak”.

- A könyvtárak azoknak is legyenek partnerei, akik még nem tudnak élni az új lehetőségekkel.
- Az új világban sok dolog még nehézséget jelent a kis könyvtáraknak, de egészen új lehetőségeik is nyílnak.
- Egy könyvtár se tudja majd a gyorsan változó lehetőségek mindegyikét kihasználni, de olvasóikkal ott is találkozniuk kell, ahol szívesen tartózkodnak az interneten.

/KUMMROW, Eckhard: *Twitter, podcast, wiki, blog & co.* = *Bibliotheksforum Bayern*, 2010. 4. sz. p. 14–19./

(*Burmeister Erzsébet*)

Az SFX linkfeloldó bővítési lehetőségei

A szerző a dél-dakotai egyetem könyvtárának (*Hilton M. Briggs Library*) példáján keresztül mutatja be az SFX linkfeloldó implementálását és tárgyalja a szoftverrel helyi szinten megvalósítható érték-növelt szolgáltatásokat, különös tekintettel a *Journal Citation Reports* beintegrálására. Az SFX linkek menedzselésére szolgáló rendszer, amely a linkek feloldását beágyazható módon és dinamikusán végzi. A Special Effects („különleges hatások”) kifejezésből származtatott nevű SFX alkalmazás az OpenURL nemzetközi szabványra épül, amelyet a genti egyetemen (Belgium) 1998 és 2000 között fejlesztettek ki. Az *Ex Libris* cég megvásárolta az SFX-et az egyetemtől és némi átalakítással 2001-ben piacra lépett vele: ez volt az első kereskedelmi forgalomba került OpenURL alapú linkfeloldó.

Az OpenURL három elemből áll, ezek a komponensek tartalmazzák azokat az információkat, amelyek lehetővé teszik, hogy valamilyen ismert adat alapján a használó elérje a teljes szövegű dokumentumot, vagy legalábbis annak kivonatát-tömörítettét. Az OpenURL egyik eleme az objektumra mutató URL (BASE-URL), a másik a hivatkozás forrásának azonosítója (ORIGIN-DESCRIPTION), a harmadik pedig az objektumot leíró rész (OBJECT-DESCRIPTION). Az objektumok egyszerre több helyen is elérhetők, az OpenURL a használó számára legmegfelelőbbet keresi meg e különböző helyeken tárolt példányok közül.

Az SFX szerver az intézményi szolgáltatások egy eleme. Alkalmazásával az elérhető elektronikus források összessége szinte átlátszóvá válik – a használónak nem is kell tudnia, hogy az általa keresett és a képernyőn megjelenő dokumentum melyik teljes szövegű elektronikus forrásban található. Az SFX megvásárlása után az intézmény saját maga menedzseli a forrásait, a könyvtáros döntésére van bízva, mely forrásokat, milyen módon tesz elérhetővé használói részére. Az SFX bérelt, vagy helyi szerveren történő alkalmazással, illetve az intézményen belül egy vagy több önállóan kezelhető „telephely” (instance) létesítésével valósítható meg. Az SFX terminológiában forrásról („source”), célról vagy célpontról („target”) és szolgáltatásról („service”) beszélünk. Forrásnak tekintjük azt az indexelő-kivonatoló adatbázist, teljes szövegű repozitóriumot, preprint archívumot, könyvtári OPAC-ot, tartalomjegyzék adatbázist, helyi repozitóriumot, stb., ahonnan a használó kezdi a keresést. Célpont az, ahova a használó az SFX menü egy szolgáltatására kattintva megérkezik. Van olyan adatbázis, amely forrás és célpont egyaránt lehet, általában azonban ezek szerepe eltérő. Az SFX ikon mögött a könyvtár által felkínált szolgáltatások találhatók, például előfizetett adatbázisok, helyi teljes szövegű gyűjtemények.

Az SFX szolgáltatási menü testre szabható, a könyvtár igényei szerint határozhatja meg nem csak a dizájnt, hanem a felkínált szolgáltatásokat is. Az SFX magja a KnowledgeBase (magyarul: Tudásbázis) nevű központi adatbázis: az *Ex Libris*

itt tartja karban a forrásokat, célpontokat és az ezekhez tartozó szolgáltatásokat. Ebből a globális halmazból választja ki a könyvtár a számára relevánsakat, s azok aktiválásával hozza létre a *lokális* tudásbázist. Egy adott folyóirat, e-könyv több szolgáltatónál is elérhető lehet, ezért a könyvtár az előfizetése szerinti szolgáltatót és szolgáltatást (absztrakt, teljes szöveg, stb.) választja ki aktiváláskor. A globális tudásbázis karbantartása folyamatos, a változásokat, újdonságokat (KnowledgeBase Updates) az Ex Libris havonta tölti fel az intézményi SFX szerverekre, ahol az SFX adminisztrátor feladata a helyi aktív forrásokat, célpontokat érintő változások ellenőrzése és a szükséges módosítások átvezetése.

Az SFX kontextus-érzékenysége révén biztosítja a könyvtári gyűjtemény részét képező, vagy előfizetett adatbázisban található teljes szövegű dokumentumok elérését, de további szolgáltatások megjelenítésére is lehetőséget ad. Amennyiben csak nyomtatott formában áll rendelkezésre egy dokumentum, el tudja juttatni a használót a könyvtári OPAC-ba vagy könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást tud neki felajánlani.

Jó példa erre a Briggs Könyvtár SFX menüje a következő – köztük úttörő jellegű - szolgáltatásokkal: üzenet az intézménynek, ILLiad dokumentumszolgáltatás, Meebo, Ulrich's nemzetközi folyóiratjegyzék, ISI Journal Citation Reports (JCR). Az üzenetküldés lehetővé teszi a használó számára, hogy az SFX menü elhagyása nélkül írja meg problémáját a könyvtárnak. Az ILLiad a könyvtárközi kölcsönzéshez juttatja el a használót, a Meebo pedig egy „kérdézd a könyvtárost” szolgáltatás, amelyet a böngészőn belül folytatott üzenetváltásra fejlesztettek ki és a legtöbb azonnali üzenetküldő (instant messaging = IM) alkalmazással „szót ért”. Az Ulrich's folyóiratjegyzék segítségével a használó informálódhat a folyóiratról anélkül, hogy külön keresést végezne az Ulrich's adatbázisban. Nem kell mást tennie, mint az SFX szolgáltatási menüben a felkínált linkre kattintania.

A fentebb említett új szolgáltatások közül csak a Meebo és a JCR nem rendelkezett globális adatokkal az SFX KnowledgeBase-ben, a többi bevezetéséhez csupán a tudásbázisban lévő szolgáltatás egyszerű aktiválására volt szükség.

Ahogy már említettük, az SFX menü testre szabható, ezért új szolgáltatások is létrehozhatók. Új szolgáltatás esetén ellenőrizni kell a tudásbázisban, hogy a szolgáltatáshoz tartozó target létezik-e. A

dokumentációban részletes leírást találunk az SFX targetek implementálásához. Amennyiben a targetet és a szolgáltatást is megtaláltuk, aktiválhatjuk, ha nem, akkor a meglévő alapján újat készítünk.

A Briggs könyvtár 2009-ig nem fizetett elő a Journal Citation Reportsra. A Thomson-Reuters céghez tartozó *Institute for Scientific Information* állítja össze évente a JCR-t, amely 3300 kiadó 7500 folyóiratának hivatkozási adatai alapján értékeli és rangsorolja a periodikákat idézettség, impact faktor, frissességi index, hivatkozási felezési idő stb. szerint. A kutatók igényeit figyelembe véve a könyvtár döntött az előfizetésről. Még az előfizetést megelőzően elhatározták, megkönnyítik a használók számára az adatbázis elérését, ezért az SFX menüben akarták a JCR-re mutató linket elhelyezni. Az SFX központi tudásbázisában azonban nem volt target a JCR-hoz. Meg kellett találni tehát, milyen módon biztosítható a szolgáltatás. Az Ex Libris termékek felhasználóinak közösségi oldalán, a szupport felületen és a szakirodalomban is keresték az ide vonatkozó bejegyzéseket, megoldásokat. Végül találtak egy cikket az *Iowa Egyetem Könyvtárában* bevezetett JCR szolgáltatásról. A megoldás bonyolultnak tűnt olyan szempontból, hogy az *ISI Web of Knowledge* adminisztrációs honlapjáról exportálták a folyóiratok listáját, Excelben elvégezték a szükséges átalakításokat, majd importálták az SFX targethez. Ezekre a lépésekre azért volt szükség, mert egy általános célelemző programot (generic target parser) használták, hiszen speciális, a JCR számára készített parser nem létezett. A *Dél-Dakota Állami Egyetem Könyvtára* számára világos volt, hogy ennél kifinomultabb megoldást akarnak, ezért hozzákezdték egy JCR-re kalibrált parser ki fejlesztéséhez.

Az implementálási eljárás első lépése volt a helyi target és a „getCitedJournal” szolgáltatás létrehozása. Helyi targetet az SFX adminisztrációs felületen „új target hozzáadása” funkcióval lehet készíteni követve a dokumentáció utasításait. Utána a target szolgáltatási lista oldalán az „új szolgáltatás hozzáadása” funkcióval kell létrehozni a szolgáltatást. Ezen kívül, ahogy már említettük, minden szolgáltatáshoz szükség van az ún. target parserre. Ez a *Perl*-ben írt program a szolgáltatáshoz tartozó URL-t építi fel. Az SFX dokumentáció segítséget ad a létrehozásához. Az SFX szabvány szerint kidolgozták a JCR parser-ét, majd egy ún. EZproxy szervert is konfiguráltak a távoli eléréshez. A fejlesztést az Iowa Egyetem Könyvtára is tesztelte, majd sikerrel implementálta.

A fejlesztés eredményeképpen a használó az SFX A-Z listájában megtalálja az őt érdeklő folyóiratot; vegyük pl. a *Science* c. folyóiratot. A folyóirat részletezett adatainál látja, hogy több előfizetés alapján is elérheti a teljes szöveget. Ha az SFX ikonra kattint, akkor a menüben megjelennek a könyvtár által felkínált egyéb szolgáltatások, mint a kapcsolódó cím (előbb, utóbb) elérhetősége, állományi adat, vagy a JCR link, amellyel nyomban elővarázsolható a folyóirat impakt faktora grafikonos formában.

Az Ex Libris fejlesztési elveinek köszönhetően az újonnan létrehozott JCR target és target parser idővel bekerülhet az SFX globális tudásbázisába, és így minden SFX-et használó intézmény számára elérhető lesz. (A cikk megjelenésekor a JCR már szerepel a KnowledgeBase-ben. A ref.)

/XU, Fei: Value-added services for SFX link resolver: the linking service to Journal Citation Reports. = The Electronic Library, 28. köt. 5. sz. 2010. p. 633–649./

(Naszados Edit)

Google eBooks – jön az első kompatibilis elektronikus könyvolvasó

A tengerentúli webes konszern együttműködési szerződést kötött az *iRiver* céggel, így a dél-koreai gyártó termékei lesznek az első e-könyvolvasók, amelyek zökkenőmentesen támogatják a platform használatát.

Az *iRiver Story HD* nevű eszköze július 17-től kapható az Egyesült Államokban, bevezető ára 140 dollár. Mindez azért volt fontos a Google számára, mert eddig az eBooks kizárólag az asztali PC-kről és a notebookokról, továbbá az iOS és az Android operációs rendszereket futtató mobil készülékekről volt elérhető, e-könyvolvasókról nem.

A platformon található elektronikus kiadványokat PDF vagy Epub formátumban ugyan már eddig is lehetett tölteni e-könyvolvasókra is és el is lehetett olvasni őket, azonban ehhez szükség volt egy USB-kábelre. Ennek oka, hogy az alkotásokat előbb az asztali PC-re lehetett letölteni, majd onnan át kellett játszani őket az e-könyvolvasókra. Továbbá mindenképpen szükség volt az Adobe Digital Editions nevű szoftverre, mivel az eBooks kínálatában található művek az Adobe másolásvédelmét használják.

Az *iRiver Story HD* az első olyan e-könyvolvasó, amely lehetővé teszi, hogy a felhasználók akár WLAN-kapcsolaton keresztül, közvetlenül megvásárolják és letöltsék az eBooks műveit, és eközben a folyamat során a tartalmak elolvasásához nincs szükség az Adobe programjára sem. A készülékbe az LG 768x1024 pixeles felbontású, 6 collos E-Ink kijelzőjét építették be, emellett rendelkezik egy QWERTY billentyűzettel és két gigabájt memóriával. Tárolókapacitása SD memóriakártyával tovább bővíthető. A beépített lítium-ionos akkumulátor 14 000 oldal megtekintésére elegendő. A termék támogatja a JPG, a BMP, a PNG és a GIF formátumú képek, továbbá a Word, a Powerpoint és az Excel formátumú szöveges fájlok megnyitását. A készülék a Freescale i.MX508 chipsetjére épül, mérete 190,4x127,5x9,3 mm, súlya pedig 207 gramm.

Az *iRiver Story HD* Európában szeptemberben kerül a boltokba. A tavaly december óta elérhető eBooks kínálatában több mint 3 millió elektronikus könyv található meg.

(SG.hu Hírlevél, 2011. július 14., <http://www.sg.hu>)

(SzP)